

Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě

**Sociálně právní ochrana dětí a mládeže,
náhradní rodinná péče**

Mgr. Petr Fabián PhD.

Opava 2020

Obsah

Úvodem.....	4
Rychlý náhled studijní opory	5
Shrnutí studijní opory.....	6
1. Rodina v proměnách času	7
Definice rodiny.....	8
Rodina před průmyslovou revolucí	9
Rodina po průmyslové revoluci	10
Rodina, dítě a společnost	10
Prarodičovství - náhradní?.....	12
2. metoda a metodologie zkoumání postmoderní rodiny	14
Problematika a metody	15
Cíle SPOD	15
Makro-rámec	16
Klienti a nástroje sociálně právní ochrany	16
Mikro-rámec	17
3. Historie ochrany dětí	19
Starověk a středověk.....	20
Péče o děti v ohrožení v systému Rakouska – Uherska a první republiky	22
4. ohrožené děti.....	25
Děti v ohrožení.....	26
Obsah pojmu CAN a jeho historie.....	27
Současné chápání syndromu CAN.....	28
5. služby pro děti v ohrožení	30
Deinstitucionalizace.....	31
Institucionální péče	32
Prostředí deinstitucionalizované péče	33

6. Potřeby dítěte a funkce rodiny.....	38
Uspokojování základních potřeb dítěte v rodině.....	38
Funkce rodiny.....	41
Druhy dysfunkčnosti rodin.....	45
7. Dětské potřeby vzhledem k identitě dospělého.....	46
8. Práva dětí a povinnosti	51
9. paradigmatu SPOD	55
Změny v českém systému a komparativní pohled.....	57
10. proces pomoci - standardy kvality SPOD.....	63
Standardy kvality ve výkonu sociálně právní ochrany.....	65
11. hodnocení rodiny a potřeb dětí.....	68
Modely hodnocení rodiny a ohrožení dítěte.....	69
Způsoby hodnocení	70
12. NÁSTROJE pomoci a dilemata NRP.....	71
Nové služby a povinnosti.....	72
Dilemata současného systému	73
13. Pomoc versus sociální kontrola.....	77
Utopie nebo řešení	78
Direktivní přístup případové konference.....	78
Narrativní přístup	79
13. rodina s ohroženým dítětem.....	80
Socioální služby pro rodiny s dětmi.....	80
2.1 Sociálně aktivizační služby.....	81
- 2.2 Standardy vzhledem k těmto službám	82
Závěr.....	83
Použitá literatura a literatura k samostudiu	84

ÚVODEM

Sociálně právní ochrana dětí a mládeže je velmi mladou disciplínou. Předkládaná studijní opora se zaměřuje na historický kontext a celkový vývoj nejen v České republice, ale rovněž i evropský kontext.

V tomto textu naleznete změny rodinných konstelací v postmoderní době. Nevyhneme se změnám partnerského soužití, nových situací pro život dítěte v rodině, a nové výzvy pro naplňování dětských potřeb.

V textu jsou zahrnuty paradigmaty přístupu k dětem v ohrožení, která bohužel stále unikají pozornosti našich vládních institucí. Ve světle těchto paradigmat je zpracována současná změna v českém systému v souvislostech s dalšími způsoby sociální práce, které jsou definovány standardy sociálně právní ochrany.

V závěru je nastíněna možnost posilování rodičovských kompetencí v rámci stávajícího systému. Jedná se o nastínění možností změn v Českém systému SPOD v rámci stávajících služeb, který je možností pro případné experimentální vyzkoušení.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora má své základní schéma, které sleduje jak teoretické informace, tak i praktické změny v systému sociálně právní ochrany. Celý model zpracování se drží kritické metody sociální práce.

Každá kapitola začíná stanovením cílů, které definují základní penzum vědomostí, se kterými se student v dané kapitole seznámí.

Práce s oporou je založena na dovednostech studenta při propojování teorie a praxe, včetně jeho postojů k předkládané problematice a k sociální práci jako takové. Opora předkládá teorii a je na studentovi, aby se snažil pracovat na propojení teorie do praxe. Komunikace se studenty bude probíhat především prostřednictvím e-learningu a elektornickou poštou.

Hlavními tématy jsou:

- Rodina v proměnách času
- Změny rodiny jako sociální a socilizační instituce
- Historie ochrany dětí a dětství
- Ohrožené děti a syn. CAN
- Formy pomoci dítěti a rodině
- Potřeby dětí a funkce rodiny
- Paradigmata SPOD
- Cíle SPOD a nástroje
- Nové cesty pomoci

V teorii je zahrnuto obsahové minimum, které bude v rámci přednášek a seminářů rozšiřováno. Z tohoto pohledu se předpokládá aktivní studentův přístup v rámci odborného rozvoje.

Za každou kapitolou jsou korespondeční úkoly pro studenta. Úkoly je potřeba vypracovat a sdílet v rámci e-learningu. Další části jsou testy, které hodnotí rozumění předloženému textu.

Pojmy k zapamatování jsou závěrečnou částí kapitoly, umožňují studentovi ujasnit si, zda zvládl danou problematiku.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Předkládaná studijní opora je ve struktuře dělena na tři základní části. Podle těchto částí jsou i děleny tutoriály.

První část je věnována historii ochrany dětství, dětí a rodiny. V této části se student naučí orientovat ve vývoji rodiny, vzniku sociálních systémů zaměřených na ochranu dětí. Rovněž jsou zde popsány cíle a děti jichž se sociálně právní ochrana týká.

Druhá část se zabývá paradigmaty sociálně právní ochrany. Je zde popsán proces, kterým se ochrana dětství ubírá. Čtenář se v této části seznámí s procesy, které se změnilly v české republice a seznámí se i s moderními teoriemi. Tyto procesy jsou popsány na komparaci několika evropských modelech sociálně právní ochrany.

Poslední část je věnovaná nástrojům pro hodnocení rodiny a dítěte. Jsou zde rovněž načrtnuty modely, které mohou být novými cestami pro rozvoj pomoci rodinám v jejich rodičovských kompetencích.

Budete umět:

Orientovat se v problematice SPOD vzhledem k jeho historického kontextu, včetně současných moderních teorií pomoci ohroženému dítěti. Rovněž po přečtení této opory budete mít přehled o různých pohledech na dětské potřeby, funkce rodiny. Nebudeme se vyhýbat nepopulárním témat, jako jsou dětská práva v souvztažnosti k dětským potřebám.

Získáte:

Základní znalosti a při práci s modelovými situacemi jejich propojení k praxi v problematice rodin, sociální pomoci a ochraně.

Budete schopni:

Aktivně participovat v rámci případné práce na odděleních OSPOD, doprovázejících organizacích či účasti na případových konferencích.

Průvodce studien:

Každá kapitola zahrnuje základní prvky distančního vzdělávání, tedy rychlý náhled kapitoly, cíle kapitoly, klíčová slova, výkladovou část, shrnutí, kontrolní otázky, a korespondenční úkoly. Rovněž je zde připojeno větší množství odborné literatury pro ty, kteří se chtějí profesně věnovat této problematice.

1. RODINA V PROMĚNÁCH ČASU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY:

Tato kapitola se věnuje změnami v rodinných systémech a konstelacích, jaké nám přináší současná doba. Nesnažíme se zde zaujímat stanoviska k vývoji rodiny a způsobu partnerského soužití, ale spíše se snažíme rodinu popisovat nikoliv z pohledu partnerské probλημα-
tiky, ale z pohledu dítěte a jeho světa, který je diametrálně jiný.

CÍL

Po prostudování této kapitoly, by jste se měli orientovat v:

- historický přehled ve vývoji rodiny a rodinného života
- změna způsobu partnerského soužití
- dítě v různých formách partnerského soužití

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Rodiny, domov, rodinné kontelace

PRŮVODCE TEXTEM

Rodina byla místem zrození dítěte a jeho prvním socializačním společenským prostorem. Poskytuje dítěti první základní životní zkušenosti (Vágnerová 2005). Tento společenský prostor určitým způsobem programuje dítě do budoucnosti jako člena společnosti, ve které má žít (Matoušek, 1993). Platí zde však i úměra, že výchova a první socializace fungují zpětně (po časové ose) – tzn. rodiče připravují dítě na společnost, jež odpovídá jejich zkušenosti, ale dítě bude žít ve společnosti, která je jiná. Tato změna – „jinakost“ je přímo úměrná technologickým a intelektuálním změnám, které se ve společnosti dějí. Svět, v němž žijí naše děti, je jiný než svět nás dospělých. Tuto jinakost nalezneme ve všech složkách společnosti – ekonomické, společenské, mediální, technické a podobně.

V průběhu staletí se však mění i rodina, její společenská úloha a úloha dítěte v rodině. Tato úloha je dána také společenským úkolem, který je kladen na dítě. Dítě v rodině přijímá společenské normy, základní hodnotovou orientaci, je formováno k jistému společensky přijatelnému světonázoru (Berger, Luckmann, 1998, s. 65). V době dospívání a dospělosti stojí mladý dospělý nad úkolem verifikovat tyto převzaté modely rodiny a utvářet si vlastní. Tyto procesy sebe-utváření závisí na jeho pojetí světa, které bylo formováno především způsobem existence rodiny a naplňování potřeb dítěte. Osobnostní práce s nenaplněnými potřebami se

odvíjí od osobní zkušenosti se vzájemnou komunikací a rituály uvnitř rodiny (Matoušek 1993). Nikdy nejdou plně saturovat naše dětské potřeby, ale osobnost dokáže s těmito situacemi pracovat a dotvářet tak sebe. (Pöthe, 1999)

Pro dokreslení složitosti problematiky současné rodiny můžeme uvést příklad, kdy jeden z rodičů vychovává své děti, které mají různá příjmení podle otce nebo mají jinou biologickou matku (zde nemáme na mysli rodiny pěstounské či adoptivní). Taková situace znamená, že dítě patří k několika rodinným konstelacím, má několik různých, někdy protichůdných zkušeností s rodinným životem a výchovnými styly, které se vzájemně prolínají a ovlivňují. Tento model v rámci porozvodové péče popisujeme jako rizikový, ale v rámci náhradní rodinné péče jej vytváříme v rámci zákonů a vyhlášek s odůvodněním, že je to v k prospěchu naplňování dětských potřeb a práv.

Zákonem č. 359/1999 Sb. je nařízen kontakt náhradní a biologické rodiny. Vytváříme tak podobný model, kdy se kolem dítěte shromažďují různé výchovné modely, které mohou být ve své podstatě protichůdné. Další vývoj dítěte je pak v těchto situacích ovlivněn velkou šíří „hierarchie vztahových vazeb“ (Brisch, 2011), která nijak nenapomáhá dítěti v hledání svého vlastního obrazu a sociální interakce v době dospívání a dospělosti. Kontakty mezi biologickými rodiči a dítětem v pěstounské péči jsou doporučovány bez omezení, tady i v případech, že rodiče i nadále mají „společensky nepřijatelné“ způsoby života. Pěstounská péče se tak dostává do světla patologické porozvodové péče, ale v tomto případě podprovaná a chráněná státem. Je zde zvláštní způsob reakce státu. To co stát popisuje jako patologii v rámci porozvodové péče, v rámci SPOD - podporuje.

Definice rodiny

Rozumění pojmu rodiny, proběhlo hlavně v minulých staletích prudkými změnami. Od středověku, kdy byla rodina vnímána jako jediné místo pro přežití nejen dítěte, ale i dospělého, k dnešnímu pohledu, který rodinu vnímá spíše jako pragmatickou instituci.

Zdeněk Matějček vnímá rodinu jako nejstarší lidskou společenskou instituci, která původně vznikla za účelem rozmnožování a ochrany potomstva, byla centrem učení, a především socializace mladého člověka (Matějček, 1994). Zdeněk Matějček však pojem rodiny vidí i jako domov.

Pojem domova dále specifikuje Škoviera a rozděluje jej do několika linií:

- Domov jako budova, obytný prostor
- Domov jako osoby, které jej obývají – rodiče, sourozenci případně další příbuzní

- Domov jako sousedé, spolužáci, širší sociální zázemí, osoby, s nimiž získáváme první sociální zkušenosti – kamarádi
- Generační a genetická kontinuita života – nejbližší vztahy rodičů a dětí. (Škoviera, 2006, s. 71.)

S jiným pohledem na rodinu se setkáváme u Dunovského: „*Rodina je primární společenská skupina založená na svazku muže a ženy, na vztahu rodičů a dětí, na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznávané role vyplývající se soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům a i celé společnosti*“ (Dunovský, 1989, s. 58).

Sobotková popisuje rodinu z dnešního pohledu jako spíše instituci racionální, pragmatickou, funkčně vertikálně hierarchickou a kulturně omezující. Rodinu vnímá jako svět autenticity, spontaneity a přirozené rovnováhy a emocionality (Sobotková, 2001).

Rodina je dnes těžce uchopitelná, rychle se mění, ale měla v průběhu staletí několik různých podob a historických mezníků.

Rodina před průmyslovou revolucí

V tomto období je rodina malým společenstvím – státem ve státě, na němž je jednotlivec životně závislý. „*Až do 18. století byla v Evropě rodina společenstvím, které své členy zajišťovalo ekonomicky, poskytovalo jim vzdělání a péči v době nemoci či ve stáří. Rodina byla natolik samozřejmým prostředím, že se o ní nevedl téměř žádný významnější diskurz.*“ (Matoušek, Palzarová 2010).

Samozřejmě tomuto období odpovídá rozdílnost mezi rodinou šlechty a rodinou poddaných. Šlechta vzhledem k přístupu k financím měla možnost širšího vzdělání a větší možnosti. Rodiny poddaných tvořily základní funkční jednotku, která umožňovala přežít a zvládat těžkosti běžného života. Rodina byla jediným sociálním systémem, sociální záchranou sítí pro jednotlivce.

V době císařovny Marie Terezie dochází k postupným sociálním změnám, které se odrážely v její celkové politice. Zavedení vzdělávací povinnosti s sebou přináší i rozvoj vzdělanosti. Její syn Josef II. pokračuje v této reformní politice, jež v našich zemích přináší nové, do této doby nevídané možnosti. Rodina zůstává do zrušení roboty neměnná a udržuje si vzájemnou závislost. Teprve zrušení roboty souvztažně s francouzskou a průmyslovou revolucí velmi výrazně zasahuje do života rodin a jejich členů.

Rodina po průmyslové revoluci

Rodina se rozměňuje na menší skupiny. Především muži a nejstarší děti odchází za prací, feudálové jsou často méně majetní než majitelé výrobních prostředků. Vlivem průmyslové revoluce byla rodina postavena na silně vymezených rodinných rolích, dochází k rozdělení rodinných rolí na mužské a ženské – které do této doby nebyly u nejpočetnějších skupin obyvatelstva tak markantní.

Děti ve věku do 14 let musí chodit do školy, což v první fázi přináší i jiný vztah společnosti k rodině. V důsledku rozdělení pracoviště a domova přestává být rodina místem výroby hmotných statků, ale stává se místem spotřeby (Giddens, 1999, s. 157). Rodina se ve svém kontextu více podrobuje společenské kontrole a stává se součástí vzdělávání, které je zpětně vnímáno i jako výchovná instituce (Komářík, 2007). Stát se stále více zajímá o rodinu v souvislosti se vzděláváním, ale i v souvislosti s chudobou širokého okruhu lidí. Svými intervencemi sice stát na jedné straně pomáhá, na druhé straně vytváří sociální kontrolu.

Po zavedení všeobecné vzdělávací povinnosti je dalším stupněm kontroly vznik opatroven – dnešní jesle, dětské skupiny apod. (Červinková-Riegrová, 1887, s. 29). Tyto opatrovny vznikají jako instituce, které mají pomáhat rozvoji dětí především z chudých rodin. Zpětně získává společnost kontrolu nad chodem rodiny, ale sleduje zároveň i rozvoj dětí. Dnes opatrovny „vznikají“ z důvodů, aby matky mohly co nejdříve do práce. Je zde patrný zajímavý posun:

První opatrovny vznikají z důvodů pomoci chudým rodinám a jejich dětem, aby děti měly popdnětnou výchovu. Následuje období socializmu, kde opatrovny jsou vyměněny za jesle – aby společnost měla kontrolu nad výchovou a ženy, aby budovaly lepší zítřky. V roce 1990 jsme jesle zrušily, aby děti měly jednu pečující osobu a měly šťastnější dětství. V roce 2014 zakládáme „dětské skupiny“, aby se rodiče mohli realizovat a dítě jim nebylo na obtíž. Od pomoci, k dítěti jako břemenu.

Po průmyslové revoluci je rodina vnímána jako zdroj pracovní síly, je místem, kde vzniká a zároveň se udržuje pracovní síla (Červinková-Riegrová, 1887, s. 14). Z tohoto důvodu vznikají první sociální systémy (Dudová, 2011). Rodinná soudržnost a vzájemnost je vyměněna za sociální záchranou síť.

Rodina, dítě a společnost

Současná rodina je velmi složitým organismem, který se stále nachází v sociálním kontextu dané společnosti a zákonných norem. Především však rodina odděluje prostor veřejný a soukromý. Dlouhá staletí byla manželství zakládána na základě rodičovských dohod. Teprve

za poslední století se tato praxe mění a manželství (rodiny) vznikají na základě emocionálního vztahu.

Emocionální vazby a jejich případná ztráta jsou často důvodem k rozchodu či rozvodu partnerů. Tato možnost je dána novou ekonomickou situací a jiným postavením žen ve společnosti. Ženy se staly ekonomicky nezávislými, pro stálost rodiny jako základní sociální instituci se stává nezbytná schopnost komunikačních dovedností, empatie, dovednost upuštění ze svých zájmů ve prospěch rodiny a rodinných vazeb. Giddens (2013) tento stav nazývá „demokratizací rodiny“, kdy je nutno znova hledat a utvářet vzájemnost rodinných vztahů, tak aby naše děti mohly mít naplněné dětství a partneři měli naplněnost svých emočních a vztahových vazeb.

Rodinné vztahy jsou ovlivňovány rozvojem zdravotních služeb. Prodlužování lidského věku s sebou nese stav, který jsme v minulých tisíciletích v rodinách neznali. Úmrtnost byla vysoká, možnost dožití vyššího věku byla dána válkami, epidemiemi, ženy často umíraly u porodu. V rodinách se tedy měnily vychovávající osoby. Mít oba rodiče byla svým způsobem nutnost k přežití a mít první (biologické) rodiče byla spíše výjimka. Tento jev se rovněž vytrácí díky sociálnímu rozvoji státu. Sociální stát má vliv také na uzavírání sňatků. Ekonomicky se může vyplatit být z důvodů vyšších sociálních dávek nesezdanými partnery. Na těchto výhodách některé páry založili svou vyšší příjmovou hladinu – stát jako firma.

Společensky se mění sociální status rozvedených. Před půl stoletím bylo téměř nemyslitelné být samoživitelem rodičem, rozvod se bral jako určité stigma a před sto lety by matka samoživitelka nepřežila.

V současné době je rodina křehká ve své podstatě, je postavena na vztazích a zároveň prochází vnitřní změnou, která je způsobena změnou rolí všech členů rodiny. Z pohledu forem soužití (Možný, 2006) a z pohledu dítěte můžeme vnímat rodinu takto:

Před 50 lety:

- Biologičtí rodiče – sezdaní
- Biologický rodič a druhý partner – zpravidla sezdaní
- Biologický rodič – vdovec nebo rodič samoživitel
- Adoptované dítě u sezdaného páru
- Dítě v pěstounské péči u sezdaného páru

Současnost:

- Biologičtí rodiče – sezdání
- Biologičtí rodiče – nesezdání
- Biologický rodič s dalším partnerem – sezdání
- Biologický rodič s dalším partnerem – nesezdání
- Rodič samoživitel
- Registrovaní partneři stejného pohlaví, kdy jeden je biologickým rodičem
- Dítě v osvojení sezdáním párem
- Osvojení nesezdaným párem
- Osvojení jedním z registrovaných partnerů
- Mít rodiče jednou sezdané je dnes spíše výjimkou než pravidlem

Nízká sňatečnost a vysoká rozvodovost je známkou křehkosti základních vztahů rodiny a její sociální funkce – bezpečí pro dítě a místo otevřené budoucnosti. Podle statistik se rodí v ČR téměř 50% dětí nesezdaným ženám. Ze statistiky již nevyčteme, zda se jedná o matku s partnerem, či samoživitelku. Celkově to však sděluje základní informaci o křehkosti rodinných vztahů. Autoři Trapková, Chvála (2017) ve své knize “Rodinná terapie psychosomatických poruch” upozorňují na fakt, že dítě pro svůj dobrý vývoj potřebuje oba rodiče - otce a matku. Ve vývoji dítěte jsou nutné obě tyto výchovné osoby. Tento fakt vrhá jiné světlo na rodinné konstelace a moderní formy soužití, včetně neomezeného práva dospělých na dítě - dítě jako nástroj potřeb dospělých.

Nabízí se fundamentální otázky „*Co je v takové situaci rodina a rodinná výchova jako taková? Když mluvíme o náhradní rodinné péči, jakou rodinu tím myslíme? Je náhradní rodina ta, do které je dítě svěřeno, nebo je náhradní rodina vzájemná interakce rodin: rodina do které je dítě svěřeno, včetně všech modelů původních rodin dětí, které jsou v této rodině vychovávány?*“

Prarodičovství - náhradní?

Podobným směrem jako rodičovství se ubírá i složitost problematiky prarodičovství. V podobných situacích jako výše uvedený vývoj vztahu rodiče - dítě, vzniká další problematika prarodičovství. Celý proces v této kategorii je složitější v situacích, kdy řešíme otázky IVF - zvláště v situacích dárcovství vajíčka nebo spermatu. Vzniká ne jen etická otázka v situacích “pronájmu dělohy”.

Problematiku prarodičovství zároveň prohlubuje situace, kdy je zákonem pomoci dětem v ohrožení preferovaná forma pomoci - umístění dětí k prarodičům. Vzniká dilema - náhradního rodičovství/biologického prarodičovství. Toto dilema je významné z několika hledisek:

Právní postavení - osobou odpovědnou za výchovu se stávají pěstouni - v tomto případě prarodiče. Osobou nesoucí rodičovskou odpovědnost jsou biologičtí rodiče - děti osob odpovědných za výchovu.

Konflikt rolí - společenská i výchovná role je v sociálním životě jednotlivce velmi významná. Role prarodiče, rodiče, dítěte nesou s sebou vzájemné postavení, omezení i posilování interakce na těchto úrovních. V tomto popisovaném případě dochází ke konfliktu role prarodiče - rodiče. Role prarodiče spočívá v tom, že prarodič již má zkušenost s tím, že je si vědom slepých výchovných uliček a jeho úkol je spíše v tom, aby dítě "rozmazloval", případně aby usměrňoval některé výchovné postupy jeho dětí. Prarodič však je v roli rodiče, má být primárním vychovatelem, ale psychologicky i věkem je v roli prarodiče. Situaci výchovných rolí ztěžuje i etické dilema - zda dochází, či nedochází k přenosu chybných výchovných vzorců na další generaci.

Podobně složité situace můžeme registrovat v situacích, kdy pěstounskou péči pro dítě v ohrožení zajišťuje široká rodina. Při těchto popisech jsme záměrně vynechali konflikty, které mohou být dány tím, zda pomoc dítěti vykonávají příbuzní matky nebo otce dětí.

Všechny tyto situace by měly být centrem pozornosti SPOD.

SHRNUTÍ

V předcházející kapitole jsme se věnovali historickému vývoji rodiny v různých kulturních a sociálních dobách. Z uvedeného přehledu je patrné, že dělení genderových rolí v rodinách - ženské a mužské práce, je z historicky velmi mladého období. Toto dělení vzniká teprve průmyslovou revolucí. Znova ke společnému prožívání rodinných rolí nás vrací emancipace.

Moderní doba nám však přináší novou nepřehlednost rodinných konstelací, kdy společenská tolerance k rozvodům a nesezdaným párům přináší i nové situace k ochraně dětství a dětských potřeb.

V rámci moderních pohledů na pomoc dítěti v ohrožení se preferuje pomoc v rámci širší rodině. Tato preference s sebou přináší další dilemata, která mohou v praxi přinášet nové modely ohrožení dítěte a naplňování jeho potřeb.

V této kapitole se rovněž okrajově dotýkáme problémům náhradního prarodičovství, které je novou situací jenž vyplývá ze společenských změn rodiny, rodičovství.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Popište v bodech historický vývoj rodiny.

2. Jak byste definovali současnou rodinu? Dají se definovat hranice rodiny a rodinné výchovy vzhledem ke složitosti současných vztahů mezi vychovávajícími osobami?
3. Definujte funkce rodiny a jejich vliv na saturaci dětských potřeb.
4. Popište dilema rolí v situacích příbuzenské pomoci dítěti v ohrožení

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

Co nahradilo funkci široké rodiny?

Co je konflikt rolí?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Domov, domácnost, rodina, funkce rodiny

2. METODA A METODOLOGIE ZKOUMÁNÍ POST-MODERNÍ RODINY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY:

Tato kapitola se věnuje kritickému pohledu na rodinu. Čtenář zde najde cíle SPOD, které vyplývají z potřeb dětí, ale nevyplývají z právního rámce. Dále se zde seznámíme s analýzou v systému mikro a makro rámce rodiny.

CÍL:

Po prostudování této kapitoly by jste se měli orientovat:

- v cílech sociálně právní ochrany dětí
- rozdělí makro a mikro rámce sociálně právní ochrany a rodiny

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY:

Cíle SPOD, makro-rámec rodiny, mikro-rámec rodiny

PRŮVODCE TEXTEM:

V současné postmoderní společnosti se mění pohledy na rodinu. Velmi rychle a výrazně se mění i společenské systémy a jejich rozumění. Směle můžeme konstatovat, že jediné co je jisté je změna.

Následující popis metody zkoumání vychází z Kritické teorie Jan Fook (2012).

Problematika a metody

V roce 2013 vešla v platnost novela Zákona o sociálně právní ochraně dětí (dále jen SPOD) č.359/1999Sb. S touto novelou je spojeno nebyvalé množství slibů týkajících se zlepšení péče o děti v ohrožení, zlepšení pomoci pěstounským rodinám, posílení funkce OSPOD, dalšího vzdělávání sociálních pracovníků a podobně.

Zde se zaměříme na širší kontext této problematiky, který bere v potaz nejen historickou souvislost českých zemí, ale i souvislosti Evropy. Rovněž se zde chci věnovat širšímu společensko-sociálnímu kontextu této problematiky. Jako metodu použijeme kritickou metodu sociální práce, kdy se zabýváme vzájemným vlivem prostředí a lidského života, neoddelitelností ekonomických a sociálních struktur, sledováním děje, který se odehrává pod snadno vnímatelnými jevy (Fook 2012). V celé práci budeme využívat kritickou metodu sociální práce s komparativním přístupem.

Makro – vnější rámec – zaměřen na změny zákonných norem, změny pohledu na roli sociálního pracovníka, na institucionální zařízení a na neinstitucionální péči.

Mikro – interní rámec – zaměřen na průběh pomoci z pohledu dítěte a možnosti řešení nejen jeho sociální situace. Jedná se zde o samotný proces Sociálně právní ochrany, procesy spojené s péčí o dítě v ohrožení. Jednoduše řečeno – interní procesy a jejich souvislosti.

Cíle SPOD

Zde uvedené cíle vychází z popisu dětských potřeb nikoliv z právního rámce ČR:

- Emoční vřelost prostředí – dítě je se zájmem přijímáno. Emoce jsou stále vůči dítěti, dítě není emočně vydíráno ani činěno odpovědným za emoce pečující osoby.
- Stálost prostředí – dlouhodobě neměnné prostředí, nesetkáme se v něm s nepředvídatelnými výkyvy nálad pečující osoby, nestřídají se zde pečující osoby a podobně.
- Předvídatelnost – pečující osoba vždy se zájmem reaguje na impulzy ze strany dítěte, je nastavena na vnímání jeho potřeb, jedná se o prostředí respektující individualitu dítěte.
- Přiměřenost podnětů – okolí se zajímá o stávající možnosti dítěte, dítě v podnětech ani nezanedbává, ani nepřetěžuje.
- Prostředí otevřené budoucnosti – dítě má možnost dlouhodobě a bezpečně vyrůstat a po osamostatnění zde může i nadále získávat podporu, a to i v dospělosti.

Výsledek naplněných dětských potřeb:

- Emočně stabilní osobnost
- Schopnost navazovat vztahy
- Důvěra ve svět jako v bezpečný prostor
- Pozitivní sebehodnocení
- Důvěra ve své schopnosti a dovednost seberozvoje

Makro-rámec

Klienti a nástroje sociálně právní ochrany

Pod pojmem klienti sociálně právní ochrany dětí máme na mysli všechny účastníky tohoto procesu, kteří mají zpravidla biologickou vazbu na dítě. Jedná se tedy o dítě jako takové, jeho biologické rodiče, vychovatele (partnery rodiče) a rovněž i náhradní rodinu, ve které je dítě dočasně nebo trvale umístěno. Chybí zde ovšem blízká vazba ve smyslu attachmentu a osobní motivace k zajištění základních potřeb dítěte, které definoval Matějček.

Klienti v systému SPOD se vyznačují složitou sociální strukturou obyvatelstva, z níž oni a jejich rodiče pocházejí. U dětí ve věku do 3 let zpravidla neznáme otce, nesledovaná gravidita, patologické chování matky v graviditě – promiskuita, užívání návykových látek. Tyto děti se vyznačují neurotickými poruchami již od raného dětství. Děti matek narkomanek se rodí jako abstinující narkomané, děti s FAS jsou ohroženy tím, že ve starším věku budou léčeny jako děti s ADHD. Spojujícím prvkem všech těchto situací je zanedbávání dítěte (deprivace).

Starší děti se objevují v systému SPOD ve věku nad 7 let, když na jejich problémové chování upozorní škola nebo jsou zajištěny Policií ČR na útěku, případně samy přijdou požádat pracovníky obce o odebrání z rodiny. Těmto dětem se již fixovaly určité patologické modely chování, navíc mají mnohdy několikaletou zkušenost s pokusy sanace jejich biologické rodiny. Jejich deprivacní zkušenost je z biologické (pečující) rodiny.

Dalším pohledem na klientelu SPOD je pohled diagnostický. Z tohoto hlediska se jedná o děti ohrožené syndromem CAN, popř. je syndrom CAN již diagnostikován. V této skupině klientů jsou nejčastěji zastoupeny děti s diagnózou zanedbávání. Jedná se o děti, které nemají saturovány základní potřeby a které nejsou ze strany rodičů zahrnuty pozorností. Do této skupiny spadají také děti týrané a sexuálně zneužívané. Pro naše další pohledy je vhodné tyto dvě kategorie – děti týrané a děti zanedbávané – rozdělovat. Nikdy nemůžeme pominout fakt, že do systému SPOD vždy vstupují děti, jejichž vlastní rodinné prostředí je silně emočně zanedbává

a deprivuje, proto zpravidla platí, že nové prostředí je méně deprivující než to původní – rodinné.

Dalším – jiným pohledem na tyto sociální skupiny – je **sebe definování** vlastním způsobem života. Jedná se o situaci, kdy dochází k sebedefinici na základě rozdílného způsobu života, než jaký uznává vládnoucí majorita. Majoritní společnost, která vnímá jejich způsob života jako problémový a společensky nepřijatelný. Na druhou stranu tato sociální skupina vnímá svou „jinakost“ jako sílu a někdy i jako nástroj k zajištění zájmu a naplnění základních potřeb. Rozdílný způsob života můžeme chápat tedy jako prostředek k sebe definování, stejně tak ale může znamenat pouze způsob života, který vyhovuje dané sociální skupině – NEET generation (Cílek 2012). V praxi se oba pohledy prolínají, jsou transgenerační (přenáší se na další generace). Tento způsob existence nám vyrůstá rovněž v generaci mladých, kteří se neosamostatňují – Hikikomori – a kteří jsou ve všech společenských vrstvách (Cílek 2012).¹ Mladí lidé nemají důvěru ve svět, který jsme jim připravili, důvěru často hledají v přežívání v rodinném systému, který se někdy humorně nazývá „mam hotel“ a „táta banka“.

Mikro-rámec

Biologická rodina a dítě:

Další neméně důležitou změnou vyplývající ze zákona č.359/1999Sb. ve znění pozdějších předpisů, je změna sociální situace původní rodiny a dítěte z této rodiny:

- Z dítěte nechtěného se stává dítě preferované – většina dětí je odebraných z rodin z důvodu celkového zanedbávání, jak zdravotního, emočního, psychického – 60% je evropský průměr.
- Biologická rodina, která žila ve své sociální skupině (např. vyloučené komunity) je najednou v centru zájmu sociálního odboru a pomáhajících organizací.
- Dítě v ohrožení se nezdědka stávalo bránou k lepším materiálním podmínkám rodiny.

---

¹ Cílek, V. (2012), str. 165 – 170, Jedná se o dvě podobné skupiny mladých lidí, kteří nechtějí nastoupit do vlaku každodenní práce, spotřebovávají sociální dávky, případně žijí z příjmu svých rodičů – vědí, že je rodiče nenechají zahrnout. Především však ztrácí schopnost se sociálně začlenit. „*Při posuzování celého jevu je nutné vidět jak sobectví mladých, tak i to, že „staří“ vytvořili svět, ve kterém se části mladé populace nežije dobře.*“

- Velmi často si rodiče oddychnou, že se již nemusí o dítě starat, učitelé je nebudou zvat do školy, sociálka na úřady a podobně.

Všechny děti vstupující do systému SPOD vykazují dlouhodobý deficit naplňování potřeb, které jsou pro jeho zdárný vývoj nezbytné². Ve chvíli, kdy sociální pracovník přichází do rodiny - zásah sociálního pracovníka v rodině zpravidla souvisí s hlášením školy - nachází dítě již v určitém stupni deprivace. Dítě tedy nevstupuje do systému SPOD jako osoba nedeprimovaná, ale jako jedinec, který má již určitý stupeň deprivace za sebou. Stupeň deprivace je přímo úměrný délce života a pobytu v původní rodině a síle deprivativního prostředí. Paradoxem SPOD z pohledu sociálního pracovníka je, že ***nikoliv instituce deprivovala dítě, ale jeho biologická rodina***. Úkolem sociálního pracovníka je chránit dítě před deprivací, ale pokud možno v jeho deprivativních biologických vztazích – viz §5 zákona 359/1999Sb. Mediální obraz dětí v ohrožení je poněkud odlišný – média předkládají stav, kdy ohroženými dětmi jsou děti z ústavních zařízení nikoliv děti z původních rodin.

Dalším důležitým prvkem již zmiňované novely je předpoklad, že biologický rodič se chce změnit, a to jak ve své partnerské roli, tak i v té rodičovské. V současné právní úpravě předpokládáme, že dobré rodičovství je v některých ohledech závislé na ekonomické síle rodiny³ nebo jedince. Studie Schramm, Futris a Bradleye⁴ podotýká, že dobře fungující vztahová interakce mezi rodiči, dokáže vyvážit slabou ekonomickou situace rodiny a její vliv na dítě. Naopak dysfunkční vztah v případě nedostatku financí je více ohrožující pro dítě.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se věnovali problematice SPOD a metodám práce v této opoře, která je definovaná systémy práce kritické metody sociální práce - podle popisu Jan Fook. Rov-

---

² Podle statistických dat MPSV, nejvíce dětí v systému SPOD je v rozmezí 6 - 15 let, do tohoto věku vyrůstají ve své biologické rodině, dostupnost http://www.mpsv.cz/files/clanky/19296/MPSV_rocenka2013_061114.pdf

³ *Občanský zákoník - č. 89/2012 Sb. §971/3 Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplývajících z jejich rodičovské odpovědnosti.*

⁴ David Schramm, Ph.D., Extension Specialist, University of Missouri; Ted Futris, Ph.D., Extension Specialist, University of Georgia; and Renay Bradley, Ph.D., University of Georgia; *Child Welfare and Healthy Marriage and Relationship Education: A Research to Practice Brief*, Dostupné na: <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/promoting/marriages/?hasBeenRedirected=1>

něž jsme zde definovali základní věcný rámec studia a analýz systémů SPOD v jejich jednotlivostech, které jsou předmětem této opory. Důležitou složkou této kapitoly je popis cílů SPOD, které jsou mimo rámce zákonných norem, ale vyplývají z potřeb dětí.

OTÁZKY

1. Jaké by měly být cíle SPOD vzhledem k potřebám dětí?
2. Popište zjednodušeně mikro a makro rámec SPOD
3. Kdo je dítě v ohrožení?
4. Popište deprivaci z pohledu dítěte - jeho závislostech na primárním prostředí, neznalost jiných rodinných modelů. Jak tyto situace ovlivňují dítě a jeho rozvoj.

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. Co je deprivace?
2. Co je frustrace?
3. Vliv socioekonomické situace na zdárný vývoj dítěte?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Cíle SPOD, klienti SPOD, makro a mikro rámec sociální práce, deprivace, rodina,

3. HISTORIE OCHRANY DĚTÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zabývá historickým přehledem sociálně právní ochrany dětí. Neomezuje se jen na českou historii, ale hledá i původní motivace a způsoby ochrany dětství a rodiny ve světě. Neplní funkci historické literatury, ale jen vyzdvihuje důležité prvky, které jsou ukořeněny celého systému SPOD.

CÍLE

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni popsat:

- Historický přehled ochrany dětství
- Počátky dilematu institucionální vs. rodinná forma pomoci dětem v ohrožení
- Znat základní historie vývoje společenského pohledu na dětství

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY:

PRŮVODCE TEXTEM

Starověk a středověk

Pro lepší pochopení systému náhradní péče je vhodné seznámit s historickým kontextem včetně otázek na kvalitu péče o děti v ohrožení.

V historickém rámci se v největším ohrožení nalézaly děti s postižením a děti z chudých vrstev. Péče o děti je velmi úzce spjata s ekonomickou a náboženskou morálkou společnosti, v níž se děti nacházejí (Červinková–Riegrová, 1887).

Ve starověké Spartě a okolních městských státech byly děti přinášeny k úřední prohlídce, kde bylo stanoveno, zda mohou žít, či nikoliv. Tento proces byl zdůvodňován obecným blahem (podobnost v přístupu k osobám s postižením za doby komunismu). Osoby postižené byly vnímány jako břemeno společnosti. V jiném postavení se nacházeli sirotci, a to především v Aténách. Každý sirotek měl úředně stanového opatrovníka, navíc byli vychováváni na útraty státu v Prytaneu.

Významnou výjimku tvořily Théby, kde pohodit dítě bylo trestáno smrtí. Tento posun od okolní kultury je připisován vlivem vzdělaných žen na politiku. Chudí rodiče mohli přinést dítě na úřad jenž dítě umístil na výchovu do rodiny. Dítě se pak stalo otrokem rodiny, která jej vychovala.

Ve starověkém Římě se způsob odkládání dětí mění až na přelomu našeho letopočtu. Tato změna se připisuje rozvoji Římského impéria a jeho ekonomickému rozmachu. Augustus přikazuje, aby děti chudé a opuštěné měly podíl na obilí, a císař Nerva, který byl adoptivním synem císaře Domitiana (r. 96 n. l.), vytváří ve všech městech impéria ústavy, jež jsou provozovány na státní útraty (Červinková–Riegrová, 1887, s. 7).

Paralelně s tímto vývojem žije svým životem judaismus, kde příkaz pečovat o vdovy a sirotky je součástí posvátných knih (Messina 2005). Svět judaismu byl v tomto období zcela svérázný. Bible zná jen několik situací, kdy je člověk proklet, a to když nastaví překážku před slepého a když ublíží dítěti. Z tohoto světa péče o dítě vychází i křesťanství. Důležitým prvkem a dalším krokem vpřed je založení špitálu v Milánu v roce 787 či rozhodnutí papeže Innocence III. *O klášterních tornách pro odložené děti* v roce 1066 (Helfer, Kempe, Krugman, 1997). Následuje založení dalších špitálů, významným posunem je vznik Vincentin (1650, Vincenc de Paul), kde se snažili o snížení dětské úmrtnosti, která v této době byla v Paříži velmi vysoká.

V druhé polovině XVIII. století se zakládají jesle a opatrovny (Landerová, Rýdl, 2006). Tyto opatrovny vznikají na základě touhy pomoci dětem z početných a chudých rodin (tamtéž,

s. 161).⁵ Primární motivací pro opatrovný byl stav, kdy matky z chudých rodin musely jít brzo do práce a jejich děti neměly v ranném dětství podnětnou výchovu. Cílem bylo pomoci těmto dětem a sekundárně jim umožnit lepší start do života. Zároveň se pomáhalo chudým rodinám. Přestože byly určeny pro děti z úplných rodin, měly následně vliv na péči v sirotčincích, které se staraly o děti bez rodiny. Je dobré si uvědomit, že v každé společnosti je úzce spjata péče oděti v ohrožení a péče o děti v rodinách. V ohrožení se v této době vyskytují zejména děti bez rodiny – tzn. sirotci a děti odložené, tyto děti byly odkázány převážně na péči církevních institucí.

Jako reakci na epidemii v Čechách v letech 1771 a 1772 zakládá roku 1773 zednářská lóže sirotčinec sv. Jana Křtitele v Praze (Falk von Falkheim, 1863), sirotčinec zpravidla pečoval o 50 dětí obojího pohlaví. V roce 1868, kdy byla budova tohoto sirotčince prodána, zde vybudovali Shebkův palác. Později vznikl sirotčinec ve Vlašském špitále, ale úmrtnost dětí dosahovala 80-95%. Velmi vysoká úmrtnost byla také v pařížském sirotčinci Hotél-Diox, kde se jednoho roku dožívalo jen 5% osiřelých dětí. Tyto situace – péče o děti, jejich šance na dožití – rozvíjely altruismus bohatých vrstev, ale zároveň rozvíjely i zneužívání dětí pro trestnou činnost.

---

⁵Landerová - Rýdl str. 161, „Pokud je vztah naší společnosti k jeslím spíše záporný, pak jen malý zlomek dospělého obyvatelstva pochybuje o užitečnosti předškolní výchovy institucionálně zajišťované mateřskými školami tvořícími samozřejmou součást vzdělávacího systému. Dnes už nás sotva napadne, že myšlenka péče mimo rodinu vznikla v souvislosti s filantropií ve snaze pomoci dítěti z nejchudších a nejbědnějších vrstev, obléci ho, zajistit mu alespoň jedno teplé jídlo denně, umýt ho či vykoupat, vymanit ho z prostředí, které ohrožovalo jeho zdravý fyzický, psychický a mravní vývoj. Otázka, zda matka pracuje mimo domov, či nikoli, byla u zrodu mateřských škol druhotná a jejich význam pro socializaci dítěte nebrala veřejnost v úvahu.

V názoru na institucionální péči o kojence, batole a dítě předškolního věku vycházely postoje veřejnosti z genderového konstruktů: ženy jsou od přírody předurčené k roli manželky, hospodyně a matky, dítě v prvních letech života vyžaduje jejich neustálou péči a pozornost. Nemuselo jít pokaždé jen o matku - konstrukt připouštěl, jak už víme, i kojné a chůvy. Kolik času s nimi dítě trávilo (a kolik mu ho věnovala matka), záleželo na rozhodnutí rodičů. Odklon od tohoto modelu byl stigmatem čehosi nepatřičného: chudoby, nemoci, nemorálnosti. Proto se předškolní výchova původně zaměřovala jen na nejchudší vrstvy obyvatelstva.“

Péče o děti v ohrožení v systému Rakouska – Uherska a první republiky

Až do reformátorských snah Marie Terezie a Josefa II. byla rodina vnímána jako místo, do něhož se nevstupuje, kde se žije svým skrytým životem. Reformy, které směřovaly k všeobecné vzdělávací povinnosti (někdy uváděny jako povinná školní docházka) a následně jejímu prodloužení, rozšiřovaly vzdělanost, ale i pohledy na společnost. Rakouský zákoník z roku 1811 vycházel z francouzských právních modelů Code Civil z roku 1804.

Rodina je stále vnímána jako základ státu a území rodičů. Rodiče měli používat přiměřených výchovných prostředků. Úřady řešily pouze smrt dítěte, případně sexuální zneužívání – pokud se o něm dozvěděli (Landerová, Riegl, 2006). Dětství se netěšilo významné ochraně – tomu nasvědčují i pravidla pro dětskou práci. Pouze v případě zabití dítěte nebo sexuálního zneužívání měl farář ohlašovací povinnost a tyto přečiny byly trestány. Starost o dítě a narušení rodiny jako nedotknutelného prostoru pro rodiče, dochází zavedením všeobecné vzdělávací povinnosti. Vývoj a rozvoj dítěte se poprvé výrazně dostává pod státní kontrolu. Proces výchovy a výchovné metody však zůstaly výhradně v kompetenci rodičů. Další změnu přinesla průmyslová revoluce, kdy se rozbíjí zažitá struktura rodiny, je zrušeno nevolnictví a dospělí i děti migrují za prací.

Napoleon I. rozšířil torna (zařízení nařízené Inocencem III.) do všech špitálů a nalezinců. Toto pravidlo převzalo i Rakousko-Uhersko. V XVIII. století rakouský zákoník rozlišuje trestné odložení dítěte, jedná se o případy, kdy si samo dítě nemůže k přežití pomoci a ani mu nemůže být pomozeno zvenčí. Věk dítěte, do kterého je možné jej odložit, není specifikován. Upřednostňuje se zřeknutí se dítěte při porodu.

Až do konce XVIII. století se ustálila praxe tzv. kojných, kdy dítě bylo po narození předáno kojné, jí pak byla tato péče hrazena. Způsobem kojných se v roce 1775 vydržovalo Vlašským špitálem v Praze 278 dětí (Landerová-Rýdl, 2006). Občas se tento způsob změnil ve výrobní odvětví – Bulánky na Černokostelecku s 270 obyvateli se starali o 420 odložených dětí (Červinková-Riegrová, 1887, s. 82 a násl.). Děti se vracely zpět do Vlašského špitálu v 6 letech, kdy končily platby za péči o dítě. Pak se děti dávaly buď do domovské obce, nebo zůstávaly v sirotčinci. Od 14 let se museli jít učit řemeslu a dívky nastupovaly do služby.

Již v této době (druhá polovina XIX. století) se objevuje institut pěstounů, který navazoval na funkci kojných. Pěstouni byli zpravidla osoby nemajetné, které se jen stěží dokázaly postarat o své děti. Na pěstounské dítě dostávali jistý finanční obnos, ale chlapi se přijímali jako pracovní síla, děvčata jako děvečky.

Na přelomu XIX. a XX. století vzniká pěstounská péče v koloniích, která v českých zemích funguje až do II. světové války. Tato péče se realizuje v oblastech s dobrou dopravní

dostupností a dostatkem rodin ochotných k péči o opuštěné děti. Rovněž zde musela být osoba, která byla ochotna se o kolonii starat. Do péče kolonií odcházely děti, které potřebovaly zvláštní péči. Dnes bychom řekli děti týrané a deprivované. Dohlížející osobou byl zpravidla pedagogicky vzdělaný člověk (Secký, 1926). Správce musel pro děti k jejich 14 letům najít učňovské místo, které by vyhovovalo potřebám a možnostem dětí. Je zde podobnost se současným modelem doprovázení pěstounských rodin, kde podobnou funkci však vykonává sociální pracovník se vzděláním odpovídající zákonu o sociálních službách. Zásadním rozdílem je však to, že doprovázející osoba může mít doprovázenou rodinu i v jiném kraji. Další podobností je situace, kdy plnoleté dítě má odejít z pěstounské rodiny a starat se o sebe.

Otázka výchovy v institucích a hledání jiného řešení bylo dlouhodobou záležitostí. Neustále se musel vyrovnávat tlak mezi sirotčincem a jinou formou náhradní péče – pěstounstvím, osvojením, pastouškami v rodných vesnicích. Nejstarší zmínka o této problematice se váže k roku 1779, kde společnost umění a řemesel v Hamburku vypsala veřejný diskurz na téma: „*Má se dát přednost výchově sirotků v ústavech nebo v rodinách*“. (Červinová–Riegrová, 1887, s. 12) Problematika deinstitucionalizace je historicky starší než problematika syndromu CAN a dětských práv. Je zde patrný instinktivní pohled společnosti na ochranu rodiny, dětství a dětí.

SHRNUTÍ

Na předcházejících stranách jsme sledovali historický pohled na ochranu dětí. Lze konstatovat, že nejdynamičtější vývoj se odehrál za poslední tři staletí. V jednotlivých situacích se ukazuje, že byly vždy dva základní pohledy na celou situaci a všechny měly své limity.

Pohled pro rodinnou péči byl zastoupen dvěma stanovisky – ekonomickým a vývojovým. Na jedné straně sledujeme situaci, kdy rodinná péče o děti bez domova byla vnímána jako příležitost k finančnímu zajištění vlastní rodiny a levnější formou pomoci. Na druhé straně zde byla snaha poskytnout dětem vzor rodinného života a blízkost pečujících osob. Z historických pramenů se nedá moc poznat, kde se tyto hranice prolínají.

Pohled pro ústavní péči má rovněž altruistické pohnutky. Ústavní péče se zakládá na dvou principech (Červinková - Riegrová, 1887):

první - dát možnost přežít opuštěným dětem,

druhá - umožnit dětem z chudých poměrů co nejlepší rozvoj v raném dětství.

Z historických pramenů máme zmínku, že děti, které odešly ze zrušeného dětského domova, iniciovaly jeho obnovení, neboť spatřovaly v institucionální péči lepší možnosti vzdělání než v péči náhradních rodin (Červinková–Riegrová, 1887, s. 116). Problém volby mezi rodinnou péčí a ústavní péčí je tedy dilematem již několik staletí.

Instituce nám umožňují lepší kontrolu práce a péče o děti v nich umístěných, nevýhodou této kontroly je absence zkušenosti rodinného života. Dalším ziskem institucionální péče je mediální pozornost - celá společnost si uvědomuje, že něco v jejích strukturách a rodinném životě nefunguje správně. Institucionalizovaná péče je mnohdy vnímána jako péče více kvalitní, s lepší erudicí personálu a s přehlednějším naplňováním dětských práv a potřeb.

S náhradní rodinnou péčí ztrácí společnost onen výše uvedený mediální signál o stavu rodinného života, neboť tato péče je hůře sledovatelná. Je mnohdy těžké rozeznat, zda dítě je v náhradní rodině vnímáno jako dětská bytost, nebo jako nástroj k zisku finančních prostředků. Na druhé straně dítě může získat zkušenost vztahu a jistého zázemí.

Volbu péče omezuje také zkušenost dítěte s jeho původní rodinou, která jej často deprivovala. Čím déle trvá pobyt v deprivacním prostředí, tím lze předpokládat ztíženou možnost na úspěšnost náhradní péče.

OTÁZKY

1. Popište historický rámec ochrany dětství
2. Popište dilema rodinná vs. ústavní pomoc dítěti v ohrožení
3. Náhradní rodinná péče jako zdroj obživy, jeho rizika a případné přínosy pro dítě, rodinu, společnost

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. Historie vzniku Babyboxu
2. Vliv státní kontroly nad dětstvím a péči o děti v ohrožení
3. Popište vzájemnou závislost mezi dobou deprivace dítěte v rodinném prostředí a následnou možností dítěti pomoci.

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Ústavní výchova, rodinná výchova,

4. OHROŽENÉ DĚTI

RYCHLÝ NÁHLED :

Tato kapitola se věnuje popisu dětí v ohrožení včetně jejich rodin. Popis je veden z několika různých diagnostických pohledů a pravidel. Rovněž se zde budem zabývat základním pohledem na syn. CAN včetně jeho současného vývoje a rozumění.

CÍL:

Po prostudování této kapitoly by jste měli být schopni popsat:

- Klienta v systému SPOD
- Strukturalizaci popisu dítěte v ohrožení
- Znat historii pojmu CAN
- Znat obsah pojmu CAN a CSA

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY:

Dítě v ohrožení, CAN, CSA

PRŮVODCE TEXTEM:

Pro popis dětí v ohrožení, použijeme zákonné normy definující odběratele služeb. Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. v platném znění popisuje odběratele služby jen nepřímo, a to v §3, kde definuje sociální službu v odstavci a; sociální službou rozumí *činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.*

Velmi podobně – nepřímo – definuje odběratele sociální služby Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, který je v rámci definice poskytovatele sociální služby jednou z částí zákona č.108/2006 Sb.

Tyto dva zákonné prvky se vzájemně doplňují, a tak je musíme vnímat jako jeden funkční celek. Zákon o SPOD popisuje odběratele služby v §1 jako:

- rodinu v ohrožení, neboť se jedná o působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí rodiny,
- dítě v ohrožení, ochranu práv dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu.

Podle těchto zákonů se tedy jedná o osoby, které jsou nějakým způsobem ohroženy, případně již žijí v sociálním vyloučení, v dysfunkčních rodinných vztazích, v rodinách, které nezajišťují, nebo přímo zamezují naplnění dětských potřeb. Vyhláška č. 473/2012Sb., která definuje standardy náhradní péče vychází z těchto definic klienta, ale zůstává jen u všeobecných pojmů. Fyzické i právnické osoby zapojené do sociálně právní ochrany dětí, musí mít podle standardů definovány jak klienty - odběratele služby, tak zaměstnance, věcné vybavení a procesy. Pozor – standardy nařizují organizaci, aby si definoval své klienty, pro které je poskytuje služby včetně rozsahu služeb. V praxi to znamená, že organizace pověřené k výkonu SPOD podle stejného právního titulu, mohou mít různý pohled na popis svého klienta, kterému budou službu poskytovat. Postupně se budeme dále zabývat touto problematikou včetně jejího historického rámce.

Děti v ohrožení

Dalšími způsoby rozdělení a definování dětí v ohrožení a dětí, které potřebují pomoci v systému SPOD, se zabývá Koluchová (Koluchová, 2002, s. 20).

Podle věku:

1. Děti od narození, které nikdy nevyrůstaly se svou biologickou rodinou. Tyto děti můžeme dále rozdělit na děti, které od narození vyrůstaly v institucionální péči a děti, které od narození vyrůstaly v různých formách náhradní rodinné péče.
2. Děti starší, které svou základní deprivaci zkušenost (fyzické či psychické týrání, zanedbávání, sexuální zneužívání) zažily především od svých nejbližších. Nikoliv instituce, ale rodina je deprivovala.

Podle diagnóz:

1. Děti rizikové:
  - Děti matek narkomanek nebo matek, které zneužívaly alkohol. Jedná se o děti, které jsou abstinující narkomané, nebo děti se syn. FAS.
  - Děti s nejasnou diagnózou: jeden z rodičů HIV pozitivní, hepatitidu, případně jiné přenosné nemoci.
  - Děti se zdravotním handicapem.
3. Děti s poruchami psychického vývoje – ADHD, autismus, poruchy chování, psychiatrické diagnózy apod.

4. Děti s těžkým postižením, které vyžadují tak náročnou péči, že nemohou být v domácím prostředí nebo o ně rodina neprojevuje zájem (Childrenact, 2004).
5. Děti týrané a sexuálně zneužívané – nemají důvěru v dospělé osoby a nechtějí navazovat blízké vztahy (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 76 - 80).

Podle sociálního statusu:

1. Děti z bohatých rodin – jedná se o děti, které jsou materiálně velmi dobře zajištěny, ale jsou chudé na vztahy s blízkými osobami – především rodiči.
2. Děti ze sociálně vyloučených lokalit, kde existence dítěte je nástrojem příjmu pro rodinu.
3. Děti ze všech společenských vrstev, o jejichž péči a výchovu rodiče neprojevují zájem a jsou v rodině spíše na obtíž – tzv. děti zanedbávané a deprivované.
4. Děti z rozvrácených vztahů, kde se stávají nástrojem k vydírání a k manipulaci s druhým rodičem nebo nejbližším sociálním okolím.
5. Děti využívané k páčání trestné činnosti.
6. Děti přistěhovalců.
7. Děti z rodin rodičů s rozdílnou charakteristikou, napojených na různorodé komunity či nekompatibilní způsoby života (Gilbert, 2011, s. 66).

Obsah pojmu CAN a jeho historie

Obsahově se pojem CAN vyvíjel pozvolna. Na jeho změnách a upřesňování pracovali především pediatři a další odborníci z lékařských oborů.

V roce 1946 John Caffey, rentgenolog, zavádí termín „*infant stress disorder*“ (Caffey J. Multiple fractures in the long bones of infants suffering from chronic subdural hematoma. *AJR* 1946:56:163-173). Tento pojem rozšiřuje v roce 1953 Silverman – „accidental injuries“ (mnohočetné zlomeniny při subdurálních hematomech).

Zásadní změna přichází v roce 1959, kdy byla přijata všeobecná norma OSN nazvaná „Charta práv dítěte“ (2. verze ve XX. století). Tato charta vychází z principu „TŘÍ P“

- *provision* – zahrnující přežití a rozvoj dětí, zajišťování či zabezpečování vývoje dětí;
- *protection* – ochrana dětí před všemi formami násilí;
- *participation* – účast dětí na životě společnosti, zejména na rozhodování o všech záležitostech, které se ho týkají (Bittner, 2007, s. 9).

Henry Kempe v roce 1962 zavádí termín „Battered Child“. V USA se tímto definoval syndrom bitého dítěte, následovalo postupné přijímání zákonů o povinném hlášení týrání dítěte v jednotlivých státech USA a v Evropě. To zároveň vedlo k hlubšímu vnímání násilí na dětech

a rozvinul se pojem Child Abuse – zneužití dítěte. Paralelně se začal užívat pojem NAI – non-accidental injuries – neúrazové, úmyslné poškození v rámci krutého zacházení s dítětem. Byla potvrzena nezvládnutá agrese proti dítěti vydanému na milost a nemilost svému pečovateli.

Začalo se rozlišovat mezi aktivní formou – činem a pasivní formou – nedostatkem při uspokojování potřeb dítěte. Emocionální týrání kategorizuje v roce 1988 Garbarino (Finkelman, 1995, str. 89 – 99). Se studii v oblasti tělesného týrání se ukázalo, že všechny tyto děti trpí i psychicky a emocionálně. Tělesné týrání je tak spojeno s psychickou deprivací (zanedbání základních duševních potřeb) i se zanedbáním potřeb citových (nedostatek lásky, porozumění, identifikace). Toto přispělo k definici CAN – syndrom týraného a zanedbávaného dítěte.

Se syndromem CAN je dnes rovněž spojena tzv. sekundární viktimizace, jenž znamená druhotné poškozování dítěte, následným nadbytečným či vynuceným vyšetřováním pro CAN nebo nevhodnými terapeutickými či rehabilitačními zásahy. Se syndromem CAN není tedy spojeno pouze jednání dospělé osoby, ale také jednání institucí.

V první polovině XX. století byl pojem CAN chápán jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku nenáhodného jednání rodiče nebo jiné dospělé osoby a v dané zemi a kultuře je hodnoceno jako nepřijatelné. V obsahu je patrný sociální kontext – „v dané zemi nebo kultuře hodnoceno jako nepřijatelné“ (Dunovský, Stolinová, 1997).

Dunovský, Dytrych a Matějček definují syndrom CAN takto: *“Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považujeme jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, případně způsobuje jeho smrt“* (1995, s. 14). Důležitý je také fakt, že syndrom CAN bývá často výsledkem výchovného působení dospělé osoby.

Současné chápání syndromu CAN

Ještě do konce minulého tisíciletí byl syndrom CAN chápán jako zlovolné, trestně právní zacházení s dítětem, případně zanedbávání péče o dítě. Problematika CAN byla postavena do role – bezbranné dítě a rodič (či jiná osoba), který zanedbával své rodičovské povinnosti, případně byl nebezpečný svým jednáním dítěti a ohrožoval jej tak na životě a zdraví. Tento model rozumění syndromu CAN a ochrany dětí je označován jako Child protection. Zdeněk Matějček upozorňuje rovněž na týrání dítěte jako sekundární čin. Mluví o něm především v souvislosti s výchovou dětí se specifickými potřebami, kdy dítě je velmi náročné na péči fyzicky, psychicky či finančně. Dospělá osoba je pak v přetížení schopna učinit věci,

kteřé by za normální situace neudělala (1995, s.98-103). Současná právní legislativa jak v Evropě, tak v České republice postupně mění význam odborného termínu CAN a vytváří jiné dělení. V novele zákona č.359/1999 Sb k 1. 1. 2013 byl ústředním tématem Sociálně právní ochrany „nejlepší zájem a prospěch dítěte“. V současné právní úpravě došlo k několika změnám:

Zákon č.359/1999 Sb §5: Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

V souvislosti s novým Občanským zákoníkem č.89/2012 v §971/odst. 3: *...nedosta- tečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově, jestliže jsou jinak rodiče způsobilí zabezpečit řádnou výchovu dítěte a plnění dalších povinností vyplý- vajících z jejich rodičovské odpovědnosti...* se má za to, že zanedbávání dítěte, ke kterému do- chází v chudé domácnosti, je způsobeno sociálními důvody. Jinými slovy, předpokládá se, že rodič chce být dobrým rodičem, ale např. chudoba mu v tom brání.

V současnosti systém sociálně právní ochrany rozlišuje mezi týráním (aktivní forma) – fyzickým a sexuálním, což je trestný čin; a zanedbáváním (pasivní forma) – nenaplňováním základních potřeb dítěte kvůli neutěšené sociální situaci, kterou má řešit sociální odbor. Toto řešení se snaží udržet dítě co nejdéle v jeho přirozeném prostředí, a to téměř za jakoukoliv cenu (vyhláška č. 473/2012 Sb, §1).

Vzniká zásadní rozdíl – před novelou zákona se předpokládalo, že dítě může mít satu- rovány všechny potřeby i v chudých podmínkách, že dobré rodičovství je osobnostní kvalitou. V současné právní úpravě předpokládáme, že dobré rodičovství je v některých ohledech závislé na ekonomické síle rodiny nebo jedince. Studie Schrama (Schramm, Futris, Bradley, 2013) podotýká, že dobře fungující vztahová interakce mezi rodiči dokáže vyvážit slabou economic- kou situace rodiny a její vliv na dítě. Naopak dysfunkční vztah v případě nedostatku financí dítě ohrožuje. Rovněž Gilbert ve své publikaci Child Protection (Gilbert, 2011) stále rozlišuje mezi aktivní a pasivní formou. Také však upozorňuje na posun, kdy dobré rodičovství je silně stavěno do roviny s ekonomickou a sociální situací rodiny, nikoliv jako osobní kvalita dospělé osoby.

SHRNUTÍ:

V této kapitole jsme se se věnovali problematice popisu rodina dětí, kterých se SPOD týká - jsou v ohrožení. Rovněž jsme se okrajově a jen v základních principech zabývali syndromem CAN, jeho historickým pozadím a současným vývojem.

Tento historický vývoj má zásadní vliv na rozumění rodičovských kompetencí ve vztahu k bohatství. Tyto pohledy se mění především v situaci pohledu zda rodičovství je osobnostní vlastnost, nebo zda se jedná o sekundární jev závislý na majetkové hladině rodiny.

OTÁZKY:

- popište děti v ohrožení
- jak se vyvíjel obsah pojmu CAN
- jak je současné rozumění pojmů CAN a CSA

KORESPONDENČNÍ KOLY:

- Jak osobně rozumíte pojmu “rodičovské kompetence” a jeho souvislostem k socioekonomickým statutem rodiny.
- definujte cíl SPOD z pohledu cílů těchto zákonných norem: č. 359/1999Sb., č. 89/2012 Sb., č. 109/2000Sb.

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ:

Ohrožená rodina, ohrožené dítě, CAN, CSA, rodičovské kompetence.

5. SLUŽBY PRO DĚTI V OHROŽENÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY:

V této kapitole se budeme zabývat službami pro děti v ohrožení – resp. Formami náhradní péče, pokud dítě nemůže vyrůstat ve své biologické rodině. Rovněž se budeme zabývat pohledem na příchod dítěte do rodinných konstelací – v komparativním přehledu mezi biologickým narozením a příchodem do NRP.

CÍL:

Po nastudování této kapitoly, by jste se měli orientovat v těchto oblastech:

- co je de-institucionalizace
- principy de-institucionalizace v systému SPOD
- formy institucionální a de-institucionalizované péče

- komparace biologické rodiny a náhradní rodiny

KLÍČOVÁ SLOVA:

Náhradní péče, dětské domovy, dětská centra, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, osoby v evidenci, osoby pečující, svěřeni dítěte do péče osoby blízké.

PRŮVODCE TEXTEM

V předcházejících částech jsme se věnovali dítěti v ohrožení a jen okrajově jsme se věnovali systémům pomoci těmto dětem. Z historického hlediska se vždy spoléhalo na širokou rodinu, ale byly situace, kdy místo široké rodiny pomáhaly dítěti přežít různé formy organizované pomoci. V některých zemích – např. skotsko – již v XVII století převládala rodinná forma pomoci pro nejmenší děti (Červinková-Riegrová, 1887).

Deinstitutionalizace

Proces deinstitutionalizace (resp. transformace) sociální péče začíná ve střední Evropě až po roce 1989, zvláště v post-komunistických zemích. Tento proces byl často zaměňován za pojem modernizace.

Modernizace – zlepšování podmínek pro osoby s postižením, probíhal již daleko dříve a to na základě studií Lagmeiera a Matějčka. Jednalo se o zlepšování podmínek v kolektivních zařízeních sociální péče.

Proces transformace s sebou přináší změnu myšlení na principu, že klient si má sám rozhodovat o službách, které potřebuje. Tento proces je spojen i se změnou termínu sociální péče; již nepoužíváme pojem sociální péče, ale v rámci sociální péče poskytujeme sociální služby (Čámský, Sembdner, Krutilová. 2011, s. 11). Jedná se o jednoznačný odklon od paternalistického modelu sociální práce. Do popředí veškerého dění se tak dostává klient a jeho nejbližší sociální struktury.

Tento proces je založena na paradigmatu, že rodinná péče - rodiče a dítě - je zatím nejlepší prostor pro rozvoj dětských dovedností a umožnění dítěti prožít šťastné dětství (Schramm, Futris, Bradley, 2013)

Paradoxně, v rámci podpory uplatnění žen (rodičů) na trhu práce, vytváříme pro děti v raném dětství nové modely institucionální péče, které umožňují rodičům o dítě v jeho raném dětství nepečovat - dětské skupiny, jesle atd. Zde je patrný další prvek politizace péče o děti, případně paralyzy mezi přístupem k rodinám a náhradní rodinné péči.

Dětská centra

Dětská centra jsou zdravotnická zařízení zřizovaná podle zákona č. 372/2011Sb. o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů. V dřívějších dobách používaly název Kojenecké ústavy nebo Dětské domovy pro děti od 1 do 3 let. Od doby platnosti výše zmiňovaných zákonných norem se mnoho věcí změnilo v jejich provozu. Snížil se počet dětí na jednoho pracovníka v přímé péči a hlavně se změnila struktura dětí, kterým je poskytována péče v těchto zařízeních.

Dětská centra v současnosti v ČR neposkytují péči o novorozence - jen ve vyjímecných případech. V současnosti spíše přijímají děti starší, děti s těžkým postižením, jejichž péče je vázána na oddělení paliativní péče v těchto zařízeních, případně dítě s doprovodem. Více je rovněž využívána služba terapeutických pobytů rodiče s dítětem – což odpovídá modelu child fokus. Dochází k využití specializace zařízení na paliativní péči a rozvoje rodičovských a kompetencí.

Některá dětská centra již v období zavádění standardů kvality pro výkon SPOD mají zavedenou řízenou kvalitu pro zdravotnická zařízení. V rámci dětských center provozuje Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jen několik těchto zdravotnických zařízení. Některé z nich mají zároveň pověření k doprovázení pěstounských rodin.

Dětské domovy

Dětské domovy prošly významnými změnami již jen v souvislosti se zavedením samotného zákona č.359/1999Sb, ještě v době před novelou, která zavádí standardy kvality.

Dětské domovy prochází nejvýraznějšími změnami po roce 1990, kdy dochází k modernizaci dětských domovů. Dětské domovy začínají zavádět tzv. rodinky, které soustředí malou skupinu dětí do pobytových bytových jednotek.

Další významnou změnou, která ovlivňuje systém péče v dětských domovech pro okamžitou pomoc dítěti je rok 2002, kdy vchází do platnosti zákon o ústavní výchově č. 109/2002 Sb. Dětské domovy vedou krátkodobou péči na žádost rodiče pro děti starší 3 let. Tuto službu poskytovaly na základě vyhlášky ministerstva školství č.64/1981 § 2 odst. 1. písm.c. Zavedením zákona o ústavní výchově, tato služba přechází plně pod zákon č.359/1999Sb. o SPOD. Výsledkem je složitý stav pro děti a jejich rodiče, že v např. v případě krátkodobé hospitalizace rodiče, nemohou dítě umístiti do dětského domova na vlastní žádost, ale mohou jej umístiti do zařízení ZDVOP, kde je méně odborných pracovníků a těchto zařízení

je i méně v plošném rozložení v celé zemi. Institut ZDVOP má jen několik dětských domovů a zavádějí je teprve kolem roku 2010.

Dalším významnou změnou, kterou prošly dětské domovy je zavedení standardů kvality, které se časově téměř překrývaly s vyhláškou, která je předmětem výzkumu. Jedná se o metodický pokyn MŠMTV č.j. MSMT-5805/2015.

Zařízení ZDVOP

Jedná se o zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP). Tato zařízení začala vznikat v roce 2000 jako rodinná alternativa k ústavní péči. Vznikaly jako nový projekt Fondu ohrožených dětí na základě zákona č.359/1999 Sb. o SPOD a tehdejšího zákona o rodině pod názvem Klokánek. Nahrazují institut daný vyhláškou ministerstva školství č. 64/1981, ale nenesou s sebou profesní odbornost. V době vzniku však se jednalo o velmi významnou změnu pomoci, která umožnila změnu pohledu na ústavní výchovu a další modernizaci a následně i transformaci institucionální péče.

Podobná zařízení vznikají pod záštitou církevních organizací nebo jako součást dětských center či dětských domovů, případně jako soukromé iniciativy. V období do roku 2013 tato služba finančně zajímavá a pro dětská centra či dětské domovy je posílením příjmů. Legislativní změny k 1.1.2013 výrazně tato zařízení mění a standardy kvality mění způsob práce, který budeme analyzovat v rámci výzkumu.

Prostředí deinstitucionalizované péče

Deinstitucionalizovaná péče, nebo taky známěji - Náhradní rodinná péče, má v současné době svá specifika, která jsou dána vyhláškou č.472/2012Sb., která zavádí standardy SPOD. Je především nutno si uvědomit, že základním modelem pro de-institucionalizovanou péči je rodina, ale rodina ve smyslu a pojetí minulého století – tedy heterosexuální rodina sdvěmi vychovávajícími osobami.

Prostředí NRP

Náhradní rodinná péče je z doby platnosti velmi významný prvek SPOD, jako řešení pro děti. V praxi je využívána forma dlouhodobé pěstounské péče i přes to, že institut přechodné pěstounské péče je znám již dřívější doby. Pěstounská péče je však více spojena s altruismem pěstounů. Odměna pěstouna je minimální.

Součástí NRP byl do 1.1.2013 právní institut užíváný pro početnější sourozenecké skupiny - „zařízení pro výkon pěstounské péče”. Jeden z pěstounů je zaměstnancem krajského

úřadu a druhý z pěstounského páru má své zaměstnání. Výhodou tohoto institutu byl stav, kdy pěstouni bydlí v domech s více dětmi. Je tak umožněno dětem i z vícečetných sourozeneckých skupin bydlet v rodině místo pobytu v dětských domovech. Tato služba je však v rámci novel v roce 2013 zrušena.

Dalším významným prvkem, který novela zákona č.359/1999Sb. a souvisejících předpisů přináší, je to, že náhradní rodinná péče je považována za zaměstnání. Jedná se o pracovní právní poměr, kdy osoby vykonávající pěstounskou péči pobírají dávky pěstounské péče. Jako pěstouni však nejsou pojištěni na pracovní úrazy, ale příjem z dávek se jim počítá na výměr důchodového a nemocenského pojištění. V rámci financování, jejich příjem je dávkou – pro bankovní domy v rámci např. žádosti o hypotéku – jsou osobami bez pravidelného příjmu.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu – někdy taky nazývaná jako profesionální - je v rámci již zmiňovaných zákonů novou formou neústavní péče o děti v ohrožení. Osoby vykonávající tuto formu pomoci jsou zákonem definovány jako “osoby v evidenci”. Děti jsou do pěstounských rodin umísťovány na základě soudního rozhodnutí.

Forma této pomoci se dále dělí na dva typy:

- raná pěstounská péče. Tato forma péče je určena dětem od narození do dvou let věku, reálně má především nahradit péči kojeneckých ústavů a dětských center. Pěstounská rodina může mít v péči jen jedno dítě na dobu maximálně 12 měsíců. Osoby v evidenci nemají nárok na 14 denní dobu odpočinku po odchodu dítěte z jejich rodiny, ani na respitní péči o svěřené dítě.
- přechodná pěstounská péče. Do této formy péče jsou umísťovány děti na dobu maximálně 12 měsíců a maximálně tři děti najednou, případně méně pokud se jedná o dítě s handicapem. Teoreticky mají nahrazovat službu ZDVOP.

Pěstounská péče dlouhodobá

Tato forma je pokračovatelem pěstounské péče jakou jsme znali z dřívějších dob. Maximální počet dětí je stanovena na tři děti, pokud se nejedná o dítě s handicapem. Osoby vykonávající tuto službu jsou označovány v zákonu jako osoby pečující. Cílem jejich péče je zajistit rozvoj dítěte a jeho potřeby, spolupracovat s orgánem OSPOD a doprovázejícími organizacemi na návratu dítěte do biologické rodiny.

Dlouhodobá péče o dítě ještě zná formu tzv. svěřeni do péče jiné fyzické osoby než rodiče. Tato forma péče je upravena novým občanským zákoníkem č.89/2012 Sb §953 - §957. V této formě péče o dítě žadatelé nemusí projít přípravou pro výkon pěstounské péče a ani nemají nárok na dávky pěstounské péče. Zpravidal se jedná o příbuzné dítěte.

Paralely mezi biologickou rodinou a náhradní rodinnou péčí

V rámci historického rámce SPOD jsme se zabývali dilematem rodinné nebo ústavní péče o děti v ohrožení. Toto dilema trvá stejně dlouho jako řešení systémového přístupu k ochraně dětství. Matějček i Bolvby měli jasno v tom, že rodina a koncentrace jedné vychovávající osoby na dítě, je tím nejlepším co malé dítě ve svém kojeneckém a batolecím věku může od rodičů dostat. Matějček v souvislosti s tímto pohledem zavádí termín - psychologické rodičovství. Sám definuje, že psychologické rodičovství je důležitější než biologické. Psychologické rodičovství je definované jedinečností vztahu, přijetí dítěte, vztahy mezi pečující a opečovávanou osobou.

Náhradní rodinná péče je právě z těchto důvodů označovaná jako nejlepší varianta pro dítě, které nemůže vyrůstat se svými rodiči. Pro rozumění přínosů a případných rizik náhradní rodinné péče je nutné sledovat paralely příchodu, vývoje a růstu dítěte v rodině, včetně vývoje rodičovských rolí, případně jejich vzájemných vazeb.

Vstup dítěte do rodinných konstelací:

Narození

- Biologické dítě vždy do rodiny vstupuje jako nejmladší a díky tomu je vnímáno jako nejslabší článek řetězu. Celá rodina mění svůj vnitřní systém fungování a vzájemných interakcí. Malému dítěti se přizpůsobují všechny rituály rodiny včetně i stravovacích návyků. Novorozené dítěte je v centru pozornosti, včetně soustředění vychovávající osoby.
- Pěstounské dítě nepřichází jako novorozenec, ale vidíme, že i např. 6 leté dítě psychologicky vstupuje do rodiny jako novorozenec. Toto pěstounské dítě má již některé rodinné stereotypy, které jsou více či méně složitější a jsou ovlivněny původní rodinou. Příkladem mohou být děti, které žily v situacích rodinného násilí nebo jinak deprimujícího prostředí. Tyto děti neumí fungovat v jiných rodinných vzorcích a mají tendenci takové prostředí vyvolávat a tvořit. Kovařík (2004, s. 14) uvádí, že dítě získává v náhradní rodině novou sociální zkušenost a vidí nové vzory vzájemné interakce. Proto pěstounské rodiny musí mít

vysoké osobnostní kvality. Pěstounské děti již jednou zažily rozhádané vztahy a další zkušenost s nimi by pro ně znamenalo trauma navíc. Tyto pěstounské děti se tedy stávají destruktivním prvkem nové rodiny.

Rodina

- Dítě vstupuje v rámci své primární rodiny postupně. Těhotenství, porod má své zákonitosti, průběh a přípravu. Vše je pozvolné a rodina jako celek, včetně partnerství se postupně připravují na příchod nového člověka a na změny. Významnou roli zde hraje i časovost “pobyty” dítěte v rodině. Všichni účastníci předpokládají, že dítě bude ve své rodině do zletilosti, že rodina je jeho místem pro přípravu na život.
- Dítě přicházející do náhradní rodiny, přichází zlomově, ani dítě ani pěstouni nemají mnoho času na přípravu. Změny jsou náhlé a překotné, téměř bez varování. Náhradní rodiče sice prochází přípravou, ale samotný čas od informace o příchodu dítěte k jeho příchodu, je velmi krátký. Rovněž doba předpokládaná k pobytu dítěte v “nové” rodině není do jeho zletilosti. Čas pobytu dítěte v rodině je ohraničen na dobu 3 let k dalšímu posouzení u soudu.
- V rámci rodinné politiky, soudního řádu a sociální práce předpokládáme, že ne každá rodina je schopna vytvořit trvalé vztahy a rodiče ne vždy jsou schopni vychovávat své dítě a vést jej k rozvoji do osobnosti. V rámci pěstounské péče, však předpokládáme, že každý pěstoun je schopen vychovat svěřené dítě.

Soukromí a široká rodina

- V případě biologické rodiny, jsou parametry jasné. Jsou jasné definované hranice (Komářík, 2007) kdo do rodiny patří, kdo je odpovědný za výchovu, kdo je již vzdálenější příbuzný. Návštěvy doma si volíme podle svých potřeb a přání.
- U rodin rozvedených a znova sezdaných, jsou již tyto hranice nejasné, do výchovy dětí vstupuje několik rodinných systémů, kde soud někdy musí jasněji definovat hranice. Je tady rovněž předpoklad pobytu dítěte v rodině do jeho zletilosti. Návštěvy mezi rodiči jsou zpravidla ošetřeny soudně.
- V systémech náhradní rodinné péče je zde několik osob odpovědných za výchovu. Morálně jsou to biologičtí rodiče, soudně pěstouni a v případech více dětí v pěstounské péči, které nejsou sourozenci, je těchto kombinací několik. Biologičtí rodiče mají volnou možnost návštěv, rodina významně může být krácena na možnosti soukromí pro sebe a děti. Vztah biologických rodičů a pěstounů je právně podporován, ale fungují na jiné úrovni než vztahy

široké rodiny. Široká rodina má své již několik generací zažité systémy, které postupně upravuje a rozvíjí. Vzhledem k těmto systémům jsou biologičtí rodiče a pěstounské dítě zcela cizí strukturou. Pro samotné děti je to střet dvou kultur – rodinných systémů, kdy se dítě musí zorientovat a navazovat vztahy mezi světem biologické a náhradní rodiny. (Kovářík a kol, 2004, s. 50). Na tuto skutečnost rovněž upozorňují autoři Sen a Broadhurst ve svém článku „Contact between children in out-of-home placements and their family and friends network“ (Child and family social work, 2011). Tito autoři se zabývají významem kontaktu mezi dítětem v náhradní péči a biologickými rodiči, podle nich je důležitý dobrý vztah mezi pěstouny, sociálními pracovníky a biologickým rodičem. Upozorňují, že se jedná o dlouhodobý terapeutický proces, který platí rovněž pro ústavní péči. Jako velmi rizikový faktor rovněž vnímají rozdělení sourozenců.

SHRNUTÍ

Tato kapitola je věnovaná institucionální a de-institucionalizovaná péči o děti v ohrožení. V rámci této kapitoly jsme se zabývali jednotlivými nástroji pomoci pro dítě v ohrožení. Velmi důležitou částí této kapitoly jsou paralely mezi biologickou rodinou a pěstounskou rodinou. Tyto situace významně ovlivňují možnosti pro přijetí nové rodiny ze strany dítěte. Rovněž se zde zabýváme problematikou vstupu dítěte do nových rodinných konstelací, včetně vzájemné provázanosti a složitosti výchovných modelů.

OTÁZKY

1. Popište institucionální a rodinné formy pomoci dítěti v ohrožení.
2. Popište podobnosti a rozdílnosti v situacích, kdy dítě v ohrožení přichází do pěstounské rodiny mezi NRP a biologickou rodinou.

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY:

Kde jsou počátky modernizace ústavní péče v ČR a její cíle.

V jakých oblastech sociálních služeb začal proces de-institucionalizace?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ:

Ústavní výchova, rodinná výchova, modernizace, de-institucionalizace,

6. POTŘEBY DÍTĚTE A FUNKCE RODINY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY:

Tato kapitola se věnuje dětským potřebám a to z několika zásadních pohledů. Základem je pohled Matějčka, který je rozšířen, ale v principu zůstává na potřebách dítěte pro zdárný vývoj a rozvoj.

Další část kapitoly je věnovaná funkcí rodiny. Základní funkce rodiny vzhledem k dítěti zůstávají neměnné i přesto, že jsme jako společnost velmi tolerantní k různým formám partnerského soužití.

Poslední částí je rozbor dysfunkčnosti rodin a jejich základních prvků.

CÍLE

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- Dětské vývojové potřeby
- Funkce rodiny
- Druhy dysfunkčnosti rodin

KLÍČOVÁ SLOVA

Dětské potřeby, funkce rodiny, dysfunkční rodiny, afunkční rodiny

PRŮVODCE TEXTEM

Uspokojování základních potřeb dítěte v rodině

„Potřeba je subjektivně pociťovaný nedostatek něčeho nezbytného“ (Kukla, 2016, s. 131). Vaníčková (2007) uvádí, že uspokojování potřeb dítěte spadá do rodičovských povinností a je obsahem výchovy. Je-li uspokojování potřeb dětí nedostačující, nebo v případě, že vůbec neprobíhá, jedná se o zanedbávání dětí. Potřeby dítěte závisí na několika faktorech. Jedná se zejména o věk dítěte, pohlaví dítěte, jeho zdravotní stav a původní prostředí (Kukla, 2016).

Dalším významným milníkem rodinné formy pomoci dítěti v ohrožení jsou studie Bowlbyho a tři českých autorů – Matějček, Langmeier, Dunovský. Všichni tito autoři se shodují na tom, že dítě potřebuje ve svém raném dětství jednu pečující osobu, která je plně soustředěna na jeho potřeby. Dětské potřeby definoval Matějček (2002):

- Potřeba stimulace - dostupnost podnětů v přiměřeném množství a variabilitě. Dítě potřebuje být podněcované, stimulované v oblasti zrakové, sluchové, hmatové, atd.

Nejpřirozenějším zdrojem smyslové stimulace je každodenní tělesný, zrakový a řečový kontakt s dítětem: Důležité je, aby podněty odrážely určitou pravidelnost a srozumitelný systém, který je zprostředkovaný nejčastěji matkou. Souvisí to s potřebou porozumět světu, aby se dítě do něj mohlo začlenit. Dítě potřebuje okolo sebe nejen rozličné hračky, pěkné prostředí, ale hlavně lidi, kteří se s ním mazlí, laskají, usmívají se. Jejich nedostatek nebo jednostrannost vývoj dítěte narušují a zpomalují.

- **Potřeba smysluplného světa** - stálost věcného a sociálního prostředí, které dítě prostřednictvím matky poznává a orientuje se v něm. Děti již v kojeneckém věku projevují radost, když ve svém prostředí objeví nějaký systém, nějakou pravidelnost, kterou mohou vlastní činností ovlivnit. Dítě se aktivně zmocňuje světa a úspěchy ho podněcují k dalším aktivitám.
- **Potřeba lásky – citového bezpečí** - potřebu trvalého kladného vztahu k mateřské osobě (nemusí to být biologická matka), dále potřeba kladného opětovaného vztahu k ostatním členům rodiny, později k vrstevníkům, což se obzvláště projevuje věku a v pubertě. Dále je to potřeba důvěrných vztahů mezi chlapci a děvčaty, potřeba životního partnera a u většiny lidí v dospělosti potřeba mít děti, svoje potomstvo.
- **Potřeba identity, najít si místo ve společnosti** - Dítě si v interakci s okolím postupně uvědomuje svoje „JÁ“, vytváří si svoje sebevědomí, sebezpřijetí, svoji identitu, kterou dotváří v období dospívání. Každý má potřebu být přijímaný a někam patřit – do rodiny, do skupiny kamarádů, do pracovního, zájmového, duchovního a dalších společenstev a mít tam přijatelnou roli a pozici.
- **Potřeba životní perspektivy, otevřené budoucnosti** - společnou budoucnost má dítě právě v rodině. Je to potřeba tak důležitá, že někdy bývá uváděna jako samostatná pátá úroveň v rámci psychických potřeb.

Všechny tyto potřeby dokážeme saturovat především ve funkční rodině. Rodina se jeví z dlouhodobého hlediska jako zásadní pro naplňování dětských potřeb, je však podmíněna svou funkčností a vyvážeností vztahu mezi všemi členy rodiny. Institucionalizované péče, bude mít vždy jisté nedostatky, stejně tak i dysfunkční rodina.

Základní potřeby dítěte dělí Vaníčková (2007, s. 77) do pěti následujících skupin:

„Základní potřeby dětí psychické:

- množství kvalita a proměnlivost podnětů,

- řád a smysl podnětů pro učení,
- citové a sociální vazby pro utváření osobnosti dítěte,
- potřeba osobní identity,
- potřeba otevřené budoucnosti.

Základní potřeby biologické:

- vzduch, voda, teplo,
- kvalitní výživa,
- spánek,
- odpočinek, zájmové aktivity, relaxace,
- přiměřené obydlí a ošacení,
- ochrana dítěte před nemocemi a úrazy.

Základní potřeby emocionální:

- uvědomělé prožívání situací a schopnost empatie,
- prožitek z veřejně prospěšné práce, dobrého skutku,
- pozitivní výchova a bezpodmínečná akceptace dítěte,
- porozumění nonverbální komunikaci.

Základní potřeby sociální:

- sociální dovednosti,
- vzory pravidel chování v sociální komunikaci,
- pocit sounáležitosti,
- pocit jistoty v očekávání sociální podpory ze strany klíčové osoby,
- ochrana před všemi formami interpersonálního násilí,
- zvládnání stresu.

Základní potřeby duchovní:

- potřeba přiměřeného sebepojetí,
- potřeba hierarchie životních hodnot.“

Aby se dítě mohlo vyvíjet zdravě po duševní stránce a mohlo být prospěšné společnosti, musí být uspokojovány jeho základní potřeby. I přesto, že na dítě působí větší počet výchovných prostředí, rodina je nejdůležitější institucí v uspokojování potřeb dítěte a pokud jsou rodiče s dítětem v soužití, zároveň dochází k uspokojování jejich potřeb (Matějček, 2005).

Funkce rodiny

Ze stavu, kdy rodina je základní a nutně stabilní – tato stabilita neplynula možná ani tak z emocionální vazby, jako spíše existencionalní nutnosti k přežití, dostáváme se dnes do situace, kdy rodina je místem silně turbulentních vztahů, jinak široké vztahové sítě. Vztahová síť se velmi často rozšiřuje (možná i obohacuje) o další partnery rozvedených (odloučených partnerů) rodičů. Různost vztahových sítí a společenských struktur, ze kterých kmenová rodina vychází, je rovněž důvodem společenské diskriminace dítěte. Na tento fakt poukazuje Možný ve své publikaci „Rodina a společnost“ (Možný 2006: 95).

Dalším významným prvkem pro rodinu je ekonomický tlak nadnárodních společností. Tyto společnosti se stěhují do míst, kde je levnější pracovní síla nebo jsou významné daňové pobídky. Zřídka však své výrobky tyto společnosti v daném regionu prodávají, spíše je exportují do finančně zajímavějších ekonomik. Tento stav má nutně za následek nutnost stěhování se za prací. Nabízí se paralela s obdobím průmyslové revoluce, kdy muži a nejstarší děti odcházeli na týdenní pracovní turnusy, nebo na celou sezónu – kde muži se vraceli jen v zimě. Dnes se však často stěhují celé rodiny za místem práce. S tímto jevem je spojena problematika sociálního začleňování – stáváme se novodobými nomády hnanými produkcí a spotřebou⁶. Rovněž je zde velmi významný vliv nadnárodních ekonomik na chod rodiny. Tyto jevy mají vliv na základní funkce rodiny.

Co je na základních funkcích rodiny zajímavé je vzájemná závislost mezi rodičem, rodinou a dítětem. Rodina vedená rodiči ve svých funkcích silně ovlivňuje dítě a jeho vývoj. Je zde však nutné si uvědomit i zpětnou interakci – dítě svým způsobem zpracovává informace, emoce a všeho ostatního co se jej snaží dospělí naučit⁷, ovlivňuje zpětně chod rodiny a rodiče.

Na tomto místě je vhodné si uvědomit, že nejen rodiče vychovávají a vedou dítě, ale i dítě vychovává (mění, dává jim příležitost k rozvoji) a vede rodiče. Rovněž je nutné podotknout, že všechny funkce rodiny se vzájemně prolínají, pokud jedna funkce rodiny je nedostatečná, ovlivňuje jiné funkce, buď jejich oslabením, nebo posílením. Tato fakta o vzájemném ovlivňování funkcí rodiny mají vliv i na kvalitu náhradní rodinné péče, kdy nové dítě přichází

---

⁶ Sedláček, Tomáš, *Ekonomie dobra a zla*, část II.

⁷ Funkce rodiny vychází z rodičovské odpovědnosti, kterou např. popisuje občanský zákoník následovně: § 858; Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.

jako emocionálně a rodinně-sociálně nejslabší, ale nemusí být věkově nejmladší. Tato disproporce může velmi významně ovlivnit na dlouhý čas chod rodiny. Především jsme svědky tohoto jevu v rámci rodin, které pečují o dítě s postižením.

Funkce reprodukční

Ještě do nedávna byla rodina místem, ve kterém a do kterého se rodilo dítě. Bylo společensky normální, že dítě se rodí sezdaným partnerům. Zpravdila se taky dítě rodilo v biologicky nepřijatelnější dobu – tedy mezi 20 a 30 rokem života ženy a muže.

Toto již dnes neplatí. Cílem je spotřeba a to na všech úrovních. Dítě – a tím založení rodiny – se odkládá „na potom“. V prvním období se popužívá antikoncepce, aby v období, kdy chceme založit rodinu, abychom využili IVF oplodnění, neboť fyziologicky jsme již neschopni. Důvodem odkládání založení rodiny – mít dítě – je uváděna nízká finanční příjmová hladina mladých lidí.

Roste nám počet dětí žijících mimo svou původní rodinu (child of home), roste nám počet svobodných matek. Rodina již statisticky není místem, kde se „přirozeně“ dítě narodí a žije, je vychováváno, opečováváno a chráněno.

Funkce ekonomická

Rodina je systéme malého rodinného podniku. Do rodiny přicházejí určitým systéme finance. Rodina se učí tyto finance v rámci interních procesů přerozdělovat. Zpětně svou spotřebou roztáčí kolo výroby a nákupu, a tím vytváří a ovlivňuje hospodářství.

Ve funkci ekonomické se tedy nejedná jen o přísun a spotřebu, ale rovněž o interní strukturu rodiny, které může naučit děti vnímat hodnotu peněz, nebo v jisté nedostatečnosti, může naučit dítě žít jen ze sociálních dávek.⁸ Rodina je taky prvním místem, kdy sdílíme materiální věci společně, a učíme se na základě ekonomie i učení vztahu k věcem, případně i finančnímu altruismu.

Funkce vzdělávací

V současné společenské struktuře je rodina vnímána již odloučeně od vzdělávacích institucí. Za poslední půlstoletí rodina a její místo ve společnosti prošla významnou změnou. Tato

---

⁸ Do našeho zařízení byla přijata 14 letá dívka v rámci krizové pomoci. Tak velké děti mají vysoká privilegia v pohybu po zařízení. Při rozhovoru s jednou kuchařkou se ptala, proč tato paní chodí práce. Dostala odpověď: „jsem ráda u dětí a taky potřebuje nějaké peníze pro život.“ Naše dívka odpověděla: „A to nemáš sociálku, že chodíš do práce?“

změna je dána nejen společenskými změnami, ale rovněž i politickým rozdělováním sil vzhledem ke vzniku Evropské unie a jejího vlivu na vnitřní sociální systémy.

Jak jsem uvedl výše, do přelomu tisíciletí byla škola součástí výchovného procesu společně s rodiči. Tento fakt již dnes zcela neplatí – platí spíše jen u alternativních škol typu Montessori, Waldrovska škola a podobně. U státních institucí již došlo ke striktnímu rozdělení školy jako vzdělávací instituce a rodiny jako výchovné instituce. Opačně však je potřeba si všimnout situace, kdy stát a především ekonomika jako mocenská struktura více zasahuje do chodu rodiny. Stát ztrácí vliv na rodinu a její začleňování – již taky stát a společnost přestává být nositelem a ochranitelem vlastní kultury. Kultura je diktována ochranou zájmu menšin a ekonomikou nadnárodních společností (Keller 2007).

Děti však stále mají v rodině svou potřebu přiměřených výchovných podnětů. Rodina jako prostor startuje rozvoj dítěte, rozvoj kognitivních funkcí, případně i nápravu raných postižení spojených s neurologií dítěte.

Socializační

Ještě nedávno platilo, že rodina se chová jako sociální společenství a je dost snadné definovat kdo do ní patří a kdo nikoliv (Komárik 2007). Rovněž je jednoduché definovat teritorium rodiny, kde a kdo sem patří, kdo je host, kdo je nepřítel. Je zde i jistá hierarchie, případně anarchie, dá se však definovat a snadno se v ní orientovat. Dnes je již složitější se v některých rodinných vztazích orientovat, dokázat dosledovat jak se některé primární vztahy kříží, prolínají, případně kde se z bývalých partnerů stávají nepřátelé, jejichž zbraní je dítě.

Rodina jako samostatný sociální subjekt vytváří s ostatními jedinci i rodinnými subjekty společnost, která je nositelem určitých hodnot patřících k dané kultuře. Tyto hodnoty jsou v konkrétnějších formách předávány dětem právě v rodinném prostoru a v rodinných vazbách – dítě se socializuje z perspektivy rodinných hodnot. Hodnoty a rituály zpětně dávají členům pocit bezpečí.

Emocionální funkce

Saturace psychických potřeb. Tyto potřeby popisuje Matějček jako jedny z nejdůležitějších, dokonce mají přednost před blahobytem (v anglicky psané literatuře často uváděný jako welfare, nebo wellbeing).

Matějček mimo jiné upozorňuje na potřebu láskyplného přijetí, stálost vztahů a otevřenou budoucnost. Škoviera v předmluvě své knihy „Prevýchova, Úvod do teorie a praxe“ sám upozorňuje, že ekonomická síla rodiny nemá přímou souvislost s naplňováním emočních i

fyzických potřeb dítěte.⁹ Tento fakt, na který upozorňují i jiní autoři je v přímém rozporu s Novým občanským zákoníkem, který předpokládá, že slabá ekonomická situace rodiny je důvodem zanedbávání případně i týrání dítěte.

Emocionální funkce rodiny rovněž umožňuje doplňovat vztahem některé nedostatky, např. sníženou ekonomickou sílu rodiny. Rovněž emocionální funkce rodiny a emoce jako vzťahová záležitost učí dítě řešit konflikt, zvládat své vlastní emoce – lépe řečeno, umět s nimi zacházet¹⁰.

Výchovná funkce

Dítě je vychováváno ke sběru informací a k dovednosti s informacemi zacházet, učí se první slova, ale rovněž získává dovednosti jako je vzájemná sounáležitost a způsob vzájemné interakce vzhledem k jednotlivým členům rodiny a domácnosti.

Dítě rovněž má své místo v rodině, které je dáno pohlavím a věkem. Rodinné konstelace – pořadí dětí – jsou velmi silným výchovným činitelem. Tento fakt budu ještě jednou zmiňovat v rámci přijímání dítěte v systému náhradní rodinné péče. Každé dítě je učeno tomu, že nejmladší je nejkřehčí, že musí mít ohledy, je rodinným mazlíkem i zdrojem stresu – např. toho, že starší musí chápat a uhýbat. Dítě je rovněž vychováváno a vedeno k emočním projevům, jejím rozumění. V primární rodině se dítě nejúčinněji naučí komunikovat, naučí se empatii. Z tohoto důvodu potřebuje vyrůstat ve stálém prostředí z pohledu jasnosti a srozumitelnosti emočních projevů. Potřebuje zažít frustraci, ale rovněž potřebuje, aby toho pozitivního bylo více (Pöthe 1999).

Ochranná funkce

Jedním z důležitých socializačních funkcí rodiny je místo bezpečí pro jejich členy, kdy mohou být sám sebou a mohou „odložit“ některé společenské konvence, např. v oblékání. Do ochranné funkce však taky patří i to, že obdrží zastání případně pocitu nespravedlnosti, že mohou tyto své pocity s někým řešit v bezpečném prostředí. Dle mého názoru do ochranné

---

⁹ ŠKOVIERA, Albín. *Prevýchova: úvod do teórie a praxe*. Bratislava: FICE, 2011. ISBN 978-80-969-2534-6, „... Myli by sme byť z toho traumatizovaní na celý život. Nie sme. Prečo? Odpoveď je veľmi jednoduchá. Jednak preto, že rodičia aj učitelia nás mali radi a my sme sa o ich lásku nemuseli báť, jednak preto, že bolo jasné, čo je dobré a čo zlé.“ Str. 3

¹⁰ SCHRAMM, David. Ph.D., Extension Specialist, University of Missouri; FUTRIS, Ted. Ph.D., Extension Specialist, University of Georgia; and BRADLEY, Renay. Ph.D., University of Georgia; *Child Welfare and Healthy Marriage and Relationship Education: A Research to Practice Brief*, Dostupné na: <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/promoting/marriages/?hasBeenRedirected=1>

funkce rodiny patří i to, že jsou transparentní pravidla pro vnitřní chod rodiny a že mám možnost jako dítě i dospělý dostat přiměřeným způsobem zpětnou vazbu na mé jednání, a ochranu před neadekvátním jednáním jiných osob. Nejedná se zde o slepou ochranu, ale o ochranu před agresí, ale rovněž i ochranu před přílišným návaem stresujících faktorů.

Druhy dysfunkčnosti rodin

Abychom mohli hovořit o rodině **funkční**, která zajišťuje dítěti podmínky pro dobrý vývoj, musí to být rodina, která plní výše uvedené funkce a je tedy tzv. „nenarušená“ (Smutková, 2007).

Dále členíme rodiny dle jejich dysfunkčnosti na:

Rodinu **problémovou**, ve které se vyskytuje narušení některých, nebo všech výše uvedených funkcí. Narušení těchto funkcí ale neohrožuje vývoj rodiny, ani jejích členů a rodina je schopna sama zabezpečit zlepšení výkonu funkcí, případně s malou pomocí.

Rodinu **dysfunkční**, kde se již vyskytuje významné narušení některých, nebo všech základních funkcí, rodinný systém je poškozen a vývoj dítěte, či dětí je vážně ohrožen. Tyto rodiny nejsou schopny pomoci si samy a je potřeba využít zdroje pomoci z vnějška rodiny.

Rodinu **afunkční**, ve které je rodinné fungování již silně poškozeno z důvodu těžce narušeného uspokojování potřeb, nebo neuspokojování potřeb. Dítě nejen nemá uspokojovány základní potřeby, ale je také ohroženo na samotném životě.

V těchto případech často dochází k zásahu pracovníků OSPOD a to odebráním dětí z původní rodiny a jejich umístování do náhradní péče.

Děti, které se v současnosti v České republice narodí, se rodí v 48% nesezdaným ženám. Ze statistiky již nevyčteme, zda se jedná o samoživitelky nebo ženy s partnerem.

Matka se pro dítě může snažit tvořit bezpečné prostředí, nepředstavuje ovšem tak pevnou oporu, jako partnerské soužití v souladu, nebo rozrostlejší rodina, která kolektivně spolupracuje (Matoušek, Pazlarová, 2014)

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se věnovali dvěma základním principům SPOD:

1. potřebám dítěte pro zdárný vývoj v osobnost
2. funkcím rodiny
3. dysfunkčnost rodin

Naplnění těchto potřeb a funkcí rodiny, kde je dost dobré rodičovství, může přinášet štěstí pro dítě a jeho dětství. Pro zdárnou práci sociálního pracovníka v systému SPOD je orientace v těchto dvou segmentech pomoci základním nástrojem pro úspěšnost jeho práce a naplnění smyslu práce s dítětem a rodinou v ohrožení.

OTÁZKY

1. Jaká jsou dětské vývojové potřeby?
2. Jaký je vztah mezi vývojovými potřebami dítěte a funkcemi rodiny?
3. Je možno naplňovat všechny vývojové potřeby dítěte plně?

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. Definujte - dost dobré rodičovství?
2. Jaký je podle vás vztah mezi emocionální potřebou a bohatstvím rodiny?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Dětské potřeby, funkce rodiny, dysfunkčnost rodiny, afunkčnost rodiny, funkčnost rodiny.

7. DĚTSKÉ POTŘEBY VZHLEDEM K IDENTITĚ DOSPĚLÉHO

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY:

V této kapitole se budeme věnovat změnám rodinného života. Jedná se o popis nových rolí, které v rámci postmoderní společnosti získávají rodičovské postavy a jak jsou pro děti důležité pro přijetí jejich identity – muže, ženy. Tato kapitola je svým způsobem reakcí na „krizi mužské identity“.

CÍL

Po přečtení této kapitoly, by jste se měli orientovat:

- Demokratizace rodiny a rodinných rolí
- Separace dítěte od matky k otci
- Sociální porod muže a ženy

KLÍČOVÁ SLOVA

Transformace intimity, sociální porod, separace, identita

PRŮVODCE TEXTEM

V současné společnosti, která se dlouhodobě a pomalu vyvíjela přes různé formy totalit k demokracii, vnímáme, že ztrácíme v některých životních situacích pevnou půdu. Stará pravidla přestala platit a nové modely a principy se ještě nevytvořily. V některých situacích pod hesly rovnoprávnosti a demokracie se skrývají složité myšlenkové konstrukty, kterým zároveň chybí dostatečný prostor pro odborný diskurz. Především však zpochybňujeme struktury a následně jsme překvapení, že jedinou jistotou našich životů se stává změna, případně nejistota.

Demokracie:

Dnes již známe několik různých pohledů na demokracii. Giddens (2012) uvádí několik jednotlivých prvků, které by měly zajistit svobodné a rovné vztahy:

1. Pro vytvoření podmínek rozvoje osobní potenciality je dosáhnout toho, aby každý jedinec respektoval kvality ostatních i jejich schopnost učit se a rozvíjet vlastní vloh.
2. Ochranu před svévolným užitím politické autority a donucovací moci.
3. Účast jedinců na rozhodování – což vyžaduje, aby jedinci přijímali rozumný a autentický úsudek druhých.
4. Rozšíření ekonomických šancí k rozvinutí dostupných zdrojů – vychází z předpokladu, že lidé jsou zbaveni břemena nouze – určitá míra blahobytu všude.

Všechny tyto prvky jsou sjednoceny v autonomii – schopnost člověka dospívat k sebeurčení a sebereflexi. Jedná se o opouštění tradic a směřuje ke kontrole „mocných“. Mocní nejsou však jen v rámci politické kultury, ale třeba i v rámci rodiny. Touto změnou neustále procházejí rodiny a prožívají nejistotu, kde staré tradice a vzorce nefungují, nová řešení nemáme. V některých případech dochází k jednoduchým postupům, které v extrému vyústí v domácí násilí – odezdání své rozhodovací pravomoci do rukou druhého.

Fromm popisuje dilema modu mít nebo být. Giddens píše o reflexivním „já“, vnímat svůj život jako reflexivní projekt – jak být a jak žít. V rámci postmoderní společnosti je společnost tolerantní k různým formám partnerského soužití, které se snaží získat společenský statut rodiny. V praxi jsme svědky situací, kdy si může jedinec vybrat, jakým pohlavím bude a s jakým pohlavím bude žít. Vznikají zde nové úkoly pro dospělé jedince, kteří musí opustit mocenské pozice. Emancipace najednou není o získání rovnoprávnosti, ale o tvoření rovnoprávnosti, rovnosti – prostě jak chcete.

Demokratizace rodiny:

Stát jako nositel moci a služeb přichází k obyvatelům s určitými očekáváními v rámci své rodinné politiky. S očekáváními však přichází i partneři, ale s očekáváními přichází i děti. Takle očekávání se mísí s potřebami. Informační technologie bourají důvěru mezi lidmi – jsou

často nástrojem moci, ale paralelně vyrůstá potřeba budování důvěry v systém – v rámci SPOD je tento jev patrný na rodinných konferencích.

Stát očekává od žen - mateřství a rodičovství – možnost otcovské dovolené na tomto očekávání mění jen málo, neboť do hry vstupují dětské potřeby, schopnost kojení a podobně. Argument o umělé stravě je jako srovnání aktu a pietního aktu.

Rodina se však demokratizuje a podle výše uvedených principů demokratizace, takový proces potřebuje diskurzivní prostor naplněný důvěrou. V dnešních rodinách dochází ve funkčních vztazích k vytváření nových rozdělení rolí – kdo vydělává, starost o děti, starost o domácnost a podobně. Do těchto domácích a rodinných diskurzů jsou zapojovány i děti a vytváří tak nové kategorie a modely. Giddens (in Webb, 2013) upozorňuje na to, že výhodu mají jedinci se spiritualitou, empatií a sebereflexí. Stát konstruuje v rámci sociální práce pomoci rodinám nová pravidla, ale rodiny ve své funkčnosti žijí mimo tato pravidla. Cesta od dys-funkčnosti k funkčnosti je stává složitější ne jen pro sociální pracovníky, ale především pro jednotlivce.

Tato nová dilemata se projevují v péči o děti – jak chce rodina žít, co jsou potřeby dětí, co vytvářet abychom mohli i ve vztazích žít svůj život. Tradiční struktury se jeví jako osvědčené, jasné, čitelné, ale nejsou použitelné pro současnou kulturu. Vznikají tak – jako v politice – tři možné kultury partnerského soužití:

- Totalitní – násilí, vítěz bere vše, totalita povinností
- Demokratické – je nutný diskurz, vzdát se některých svých práv ve prospěch všech
- Anarchistický – totalita osobních práv

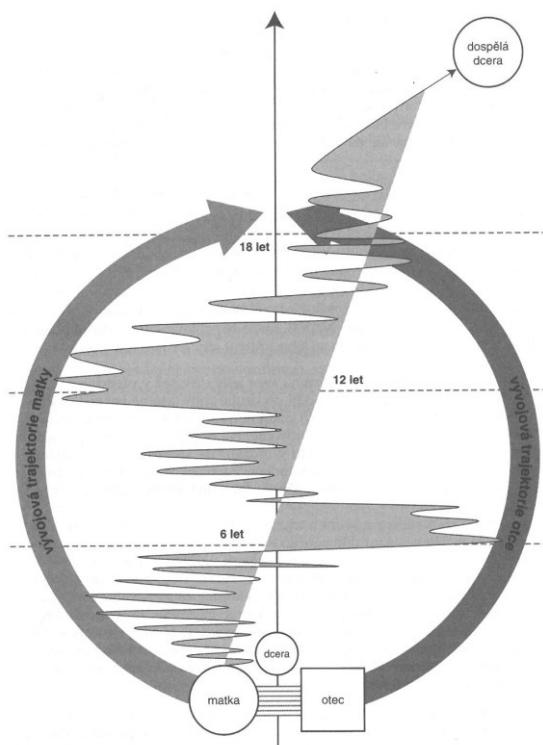
Demokracie nezahrnuje svobodný a rovný vlastní rozvoj, ale zásadní omezení moci – autorita respektující princip autonomie – rozvoj všech členů v rodině bez pocitu vinný, bez očekávání vděčnosti. Autonomie se může rozvíjet jen v podmínkách příznivých pro rozvoj, jinak se rozvíjí totalita nebo anarchie. Demokratizace rodiny je o možnostech čistého vztahu mezi dětmi a rodiči, ne jen v oblasti sexuality – která byla dříve výrazem vztahu, dnes bývá výrazem zájmu – MeToo a podobně. Rodičovství se je ohroženo stavem, kdy dítě je bráno jako nástroj k naplnění mé touhy – dítě jako věc. Současná reprodukční medicína dává k těmto patologiím dostatečný prostor.

Osamostatňování

Každé dítě v rámci rodinných konstelací je samostatnou bytostí a nemělo by být nikdy přijímáno jako nástroj pro upokojení rodičovské touhy, nebo touhy po naplnění.

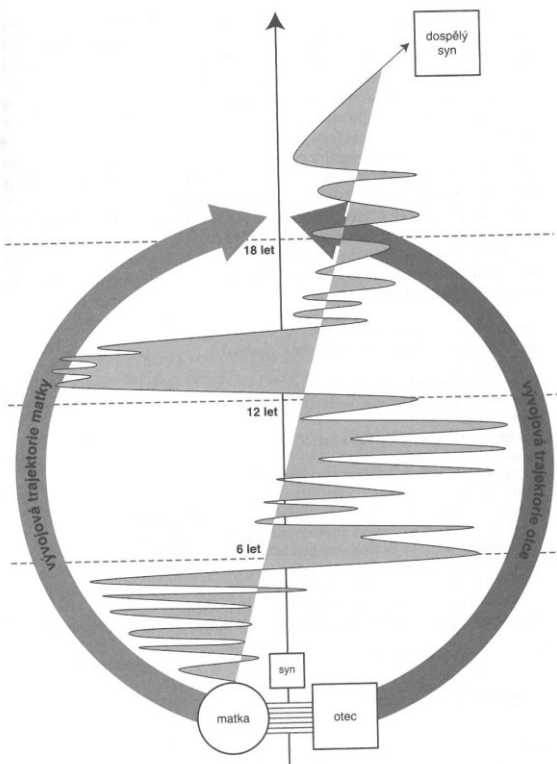

Procesy osamostatňování mají svá pravidla. První je porod. Dítě opouští dělohu za krizové situace a přichází na svět. Po narození je zcela závislé na matce. Matka je zdrojem potravy, bezpečí, podle některých vývojových psychologů – dítě ještě stále tvoří jednotu.

Obr. 2 Vývojová trajektorie dcery

Trapková, Chvála, 2017, s.127

Obr. 3 Vývojová trajektorie syna

První významná preference výchovných figur je v období kolem nástupu do ZŠ. Otec začíná hrát v životě dítěte významější roli než matka. Dítě se postupně více socializuje. Všechny tyto procesy jsou založeny na tom, že jeden z rodičů vystupuje do popředí a druhý ustupuje. Jakákoliv rivalita mezi rodiči je pro dítě a jeho socializaci, důvěru v rodiče, pro schopnost rozumět světu – kontraproduktivní.

Tento proces separace se během dospívání opakuje ještě několikrát, co je na něm důležité je fakt, že pro přechod k ženské a mužské roli, potřebuje mladý dospělý otcovskou figuru. Vzhledem k těmto psotojů, se nabízejí nové pohledy a nové otázky v rámci SPOD.

Právo s sebou nese povinnost – právo mít dítě, znamená povinnost mu dát obě výchovné figury – muže a ženu.

Právo vychovávat dítě po rozvodu sám bez druhého pohlaví, znamená, že si musím uvědomovat tyto socializační potřeby mladého dospělého. Nepoužívat dítě jako lék na svá trumata.

Otázky výchovy dětí homosexuálními páry znamená – jejich dítě má rovněž tyto potřeby a je nutné s nimi počítat.

Porozvodová péče a péče o děti v NRP zde dostává nový rozměr.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se věnovali potřebám dítěte k úspěšné socializaci a demokratizaci rodiny. Rodina ve své funkci vzhledem k významné toleranci k formám soužití a konec konců i k možnostem výběru vlastního pohlaví, či pohlaví se kterým budu tvořit vztah, se mění a přináší nové výzvy. Pro zvládnutí úspěšného partnerství v takovém světě je nutný diskurz na demokratických principech.

Rovněž jsme se zde okrajově dotkli nutností obou výchovných figur – otce a matky, pro úspěšnou socializaci mladého dospělého, pro jeho osamostatnění a separaci od rodičů.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Popište možné scénáře partnerského soužití
2. Popište proces separace a socializace dítěte z pohledu otce a matky
3. Co rozumíte pod pojmem demokratizace rodiny

KORESPONDEČNÍ ÚKOLY

1. Co je potřeba zohlednit v porozvodové péči o děti vzhledem k jeho socializaci a separaci?
2. Jaký je proces od dysfunkčnosti rodiny k funkčnosti rodiny.

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Separace, demokratizace rodiny, diskurz

8. PRÁVA DĚTÍ A POVINNOSTI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se budeme zabývat vazbou mezi dětskými právy, dětskými povinnostmi a případně i právy a povinnostmi rodičů.

CÍL:

Po prostudování této kapitole, by jste měli rozumět:

- Definovat dětská práva
- Popsat vazby mezi právy a povinnostmi dětí a dospělých vyplývající z dětských práv a být schopen s těmito vazbami aktivně pracovat

PRŮVODCE TEXTEM

Úmluva o právech dítěte je mezinárodně uznávaný dokument, který vznikl v roce 1989 v New Yorku na ochranu dětských práv. Česká republika se ale Úmluvou o právech dítěte řídí (od roku 1990).

- Základním právem je právo na život. Z toho vyplývá, že život dítěte je třeba chránit. Explicitně z tohoto práva vyplývá povinnost dospělých chránit život a zdraví dětí, ale tato povinnost je závazná i pro děti vůči sobě samých.
- Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. To pro rodiče znamená povinnost o Tebe pečovat. U tohoto práva je v kolizi Babybox. Dítě z Babyboxu se nikdy nedoví jména svých rodičů ani je není možné dohledat.

- Platí, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a za vývoj dítěte. Ne jen rodiče musí pečovat o zdárný vývoj, ale všichni dospělí mají povinnost utvářet společnost, která výchově pozitivně napomáhá. Zároveň se jedná o přístup některých rozvedených partnerů, kteří záměrně své dítě izolují od druhého rodiče.

- Dítě má právo nebýt oddělen od svých rodičů proti své vůli. Pouze v případě, kdy by soud rozhodl o tom, že je to pro dítě lepší a je to v jeho zájmu. Dítě má právo se soudu účastnit a být slyšen.

- Pokud žije jen s jedním ze svých rodičů, máš právo udržovat pravidelný kontakt s oběma rodiči. V rámci vývojových potřeb, dítě potřebuje oba rodiče. Je zde kolize s právem samotných žen na rodičovství?

- Dítě má právo ochranu před únosem do zahraničí a nebránění v návratu domů.

- Dítě má právo ochranu od chvíle, kdy jsi schopno říct svůj názor, má právo vyjádřit ke všemu, co se jej týká. Toto právo je ošetřeno nařízením, kdy od dovršení 12 let musí být slyšeno soudem.

- Dítě má právo na svobodu projevu. K tomu patří svoboda získávat různé informace a myslet si a říkat i psát, co chce. Také umělecky se můžeš vyjádřit, jak potřebuješ. Neznamená to ale, že si může dělat úplně, co chce. Musíš zároveň respektovat práva ostatních na soukromí a ochranu dobré pověsti a neohrozit je. Zde je kolize se zneužíváním mobilních telefonů dětí škol pro videa z výuky a podobně.

- Dítě má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Rodiče mají právo a povinnost během výchovy usměrňovat tak, aby to odpovídalo dětským rozvíjejícím se schopnostem. Musí dítěti nabídnout takové podněty, aby se mohlo dobře vyvíjet a učit. Musí rovněž chránit dítě před škodlivými vlivy.

- Dítě má právo se sdružovat a pokojně scházet s dalšími lidmi. Nesmí však omezovat např. právo rodičů rozhodovat o tom, kdo navštěvuje domácnost a co se tam odehrává.

- Nikdo nesmí zasahovat do soukromí dítěte, rodiny, domova. Pozor na kolizi v případech rodičovské odpovědnosti na dětskou výchovu. Dítě nesmí narušovat soukromí jiných.

- Dítě má právo na informace o tom, co je dobré pro Tvé zdraví a pro Tvůj rozvoj. Také právo na informace o tom, co může zdraví a vývoj poškodit.

- Dítě má právo na ochranu před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, před zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním. Dítě má povinnost chránit i druhé - napří před zneužitím mobilu při natáčení učitelů, spolužáků a td.
- Pokud z nějakého důvodu nemůže žít se svými rodiči, má právo na ochranu a pomoc od státu a právo na náhradní péči. Má právo na to, abys v novém domově hovořilo stejným jazykem a byl zohledněn i jeho kulturní, náboženský původ.
- V případě, že by ses ocitne bez rodičů a jednalo by se o osvojení, má stát povinnost dohlížet nad tím, aby osvojení proběhlo v zájmu dítěte a byla zachována základní práva.
- Úmluva se zasazuje i o práva uprchlíků. Snaží se o to, aby dětští uprchlíci získali v nové zemi pomoc a ochranu co nejdříve a aby se nepřerušil jejich kontakt s vlastní rodinou. Pokud rodiče nebo další rodinné příslušníky nelze najít, pak dítě získá ochranu a pomoc od státu stejně jako ostatní děti, které přijdou o rodiče.
- Děti s tělesným či duševním postižením mají úplně stejná práva jako ostatní děti. Protože mají kvůli svému postižení znevýhodnění před zdravými dětmi, mají ještě právo na zvláštní pomoc a podporu, aby mohly vést stejně důstojný a aktivní život jako zdravé děti. Může to znamenat finanční příspěvky na pomůcky, které dítě potřebuje, nebo třeba pomoc asistenta při vzdělávání. Zde se projevuje nepřipravenost českého školského systému na inkluzi žáků, jejichž důsledkem je omezení práva na vzdělání dětí bez postižení.
- Dítě právo na získání a udržení dobrého zdravotního stavu, na léčbu a rehabilitaci, pokud by to bylo potřeba.
- Dítě právo na životní úroveň, která zajistí dobrý vývoj. Tak, aby ses mohlo rozvíjet po všech stránkách bez omezení. Rodiče nesou zodpovědnost za to, aby dítěti takový vývoj dopřáli.
- Dítě má právo na vzdělání. To znamená, že základní školu musí absolvovat zadarmo a je povinná. Dítě má povinnost nerušit ve výuce, neboť spolužáci mají právo na výuku a učitel má právo na prostor dělat svou práci dobře.
- Dítě má právo na odpočinek a volný čas. Má právo si hrát a odpočívat tak, jak to odpovídá věku. Také má právo se svobodně věnovat kultuře a umělecké činnosti, ale má povinnost pomáhat svým rodičům podél svých možností a schopností.

- Dítě má právo nevykonávat nebezpečnou práci, nebo takovou, která by byla příliš náročná.
- Dítě má právo na ochranu před drogami a návykovými látkami.
- Dítě má právo být chráněno před sexuálním vykořisťováním nebo zneužíváním.
- Nesmí být mučeno a nesmí být s dítětem krutě a nelidsky zacházeno. Nikdo dítě nesmí ponižovat. Dítě má povinnost neponižovat druhé.
- V případě, že je nějaký člověk mladší 18 let zatčen a obviněn z trestného činu, pak mu nesmí být uložen trest smrti ani odnětí svobody na doživotí. Je považován až do vynesení rozsudku za nevinného a má k dispozici právní pomoc i další podporu při soudním řízení. U soudu je s rodiči. Jen v případě, kdy to není v zájmu dítěte, tak přítomni nejsou. Vše je uzpůsobeno tak, aby nebyla ohrožena důstojnost dítěte.
- Děti mladší 15 let se nesmí účastnit válečných ozbrojených útoků a bojových akcí a nesmí být do války povolány. Přednostně se přijímají osoby starší než 18 let. Pokud země vstoupí do války, děti jsou chráněny.

SHRNUTÍ

Tato kapitola je věnovaná především dětským právům. Text je na některých místech doplněn povinnostmi dospělých a státu, které vyplývají z dětských práv. Rovněž jsou zde zmiňovány povinnosti, které vyplývají dětem, dospělým i společnosti z jeho práv.

OTÁZKY

1. Definujte vztah mezi právy a povinnostmi v systému dětských práv?
2. Kdy česká republika přijala dětská práva do svého právního řádu?

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. Definujte jaké místo v českém právním řádu zaujímají dětská práva a další mezinárodní dokumenty, které přijala Česká republika.
2. Je vhodné odělovat dětská práva od povinností? Pokud ano, jaký je přínos tohoto oddělení?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

9. PARADIGMATA SPOD

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Každá teorie i praxe má svá paradigmaty, podél kterých se utváří v teoriích i v praktické použití. Paradigmaty rovněž mění naše postoje k dané problematice a ovlivňují tvorbu zákonů a vyhlášek. V této kapitole se budeme zabývat přechodem českého právního řádu od paradigmatu ochrany dítěte k paradigmatu podpory rodin. Rovněž se již dotkneme moderní teorie SPOD – dítě v centru zájmu – child fokus.

CÍLE

Po prostudování této kapitoly byste měli být schopni:

- Seznámit se s paradigmaty SPOD ve světovém kontextu
- Seznámit se s nástroji pro výkon českého paradigmatu
- Přínos standardů SPOD k výkonu SPOD.

PRŮVODCE TEXTEM

Tvorba paradigmat SPOD je dána svým historickým kontextem, mírou vnímání dětských či rodinných potřeb, finanční problematikou (kolik je ochotna každá společnost uvolnit financí na systémy SPOD), sociálním vnímáním a podobně. Velký význam pro tvorbu paradigmatu SPOD má všeobecné vnímání rodiny jako instituce, ale i pohled na cíl a způsob sociální práce.

V příložené tabulce najdete základní srovnání těchto paradigmat.

Tabulka 1 – přehled modelů SPOD uváděný Gilbertem (2011, s. 255):

	Zaměření na dítě CHILD FOCUS	Zaměření na podporu rodiny FAMILY SERVICE	Zaměření na ochranu dítěte CHILD PROTECTION
Směr inter- vence	Sledování individuálních potřeb dítěte v současnosti z perspektivy pro budoucnost.	Asistence pro rodinu. Udržet dítě co nejdéle v rodině.	Rodiče jsou vnímáni jako osoby lhostejné a týrající dítě. Ochrana dítěte i proti rodině.
Role státu v systému	Paternalistický – stát přepokládá rodičovské role, ale hledá pro dítě rodinu – pěstounskou, příbuzenskou, adoptivní.	Rodičovská podpora	Sankce, stát je hlídač pro bezpečí dětí.
Okruh pro- blému	Rozvoj dětí	Sociálně / psychologický	Individuální / moralistický
Způsob in- tervence	Včasná intervence a regulace / nutnost posouzení.	Terapeutická	Legislativní / vyšetřující
Cíl inter- vence	Podpora „blahobytu“ cestou sociálních investic.	Partnerství / sociální podpora	Ochrana / snižování poškození
Vztah stát – rodič	Substituční / partnerství	Partnerství	Odporující
Práva ro- dičů	Dětská práva / rodičovské povinnosti	Rodičovská práva a rodinný život podporovány profesionálními sociálními pracovníky.	Dětská / rodičovská práva, vymáhána právní cestou.

Z historického pohledu je prvotní paradigma child protection – ochrana dítěte. Tento model se plně zastával i v ČR do roku 2013, kdy došlo k velké novele zákona č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, vyhlášky č. 472/2012 Sb., o standardech kvality v systému SPOD. K 1. lednu 2014 začal platit zákon č. 89/2012 Sb., tzv. Nový občanský zákoník, který zrušil Zákon o rodině.

Tyto legislativní úpravy změnilly paradigma SPOD v rámci českého sociálního systému na model family service – služba rodině. Jedná se o model zastoupený v mnohých státech světa, pro českou cestu byly inspirací modely Velké Británie a Norska.

Třetím modelem je model child fokus, který funguje v Dánsku. Tento model se zaměřuje na ochranu dětských práv a vymáhání rodičovských povinností, které z těchto práv pramení.

V další části příspěvku se budeme zabývat praktickým dopadem změn na český systém SPOD. Jako metodu sociální práce použijeme kritickou metodu, pro lepší názornost budeme využívat data ze všech tří paradigmat a v některých případech i přímá znění zákonných norem českého právního řádu.

Změny v českém systému a komparativní pohled

Naším cílem je především zmapovat změny v českém systému SPOD, včetně jejich dopadu na praxi v životě dětí v ohrožení a práci sociálního pracovníka. Rovněž se budeme zabývat novými formami pomoci.

Změna cíle

Zásadní změnou je změna §5 zákona č. 359/1999 Sb. Tento paragraf definoval cíl pomoci. V již zmiňované novele, která začala platit k 1. 1. 2013 došlo k zásadnímu obratu. Pozornost sociálně-právní ochrany se nesoustřeďuje pouze na ochranu dítěte a jeho potřeb, předním hlediskem se stává *zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*

Jasně definovaný cíl SPOD najdeme teprve v zákoně o ústavní výchově č. 109/2002 Sb. v §1/odst1.: „...*S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.*“

Z této legislativy jasně pramení úkol pro sociálního pracovníka – chránit biologickou rodinu a docílit co nejdélsího pobytu dítěte u svých rodičů. Nejde o naplňování jeho potřeb, ale o ochranu rodiny dítěte.

Komparace evropských modelů - Česka, Slovenska, Polska, Dánska a Velké Británie

Tento přehled je základní, je v takovém rozsahu, který potřebujeme pro pochopení makro systému a principů změny českého systému. Jsou zde uvedeny 4 modely, které jsou postaveny na stejné systémové filozofii a jeden systém, který je pokládán a novou cestu v SPOD. Pro zpracování byly využity zákonné normy konkrétních států a případně osobní konzultace v organizacích poskytujících SPOD v dané zemi, případně s dalšími odborníky.

Cíle náhradní péče

National Clearinghouse on Child Abuse and Neglect Information (DePanfillis, Sallus, 2003) ve svém manuálu pro ochranu dětí uvádí jasně definované cíle filozofie ochrany dětí. V první řadě jde o to zajistit bezpečný a trvalý domov a rodinu, kde je upřednostňována původní rodina jako nejlepší místo pro dítě.

Zároveň upozorňuje, že každé dítě má právo na přiměřenou péči a dohled, na ochranu před zneužíváním, zanedbáváním a vykořisťováním. To je odpovědnost rodičů, stejně jako zajištění fyzického, mentálního, vzdělávacího rozvoje. Pokud na to biologičtí rodiče nestačí, musí dojít ke spolupráci s odbornými institucemi tak, aby těchto cílů bylo dosaženo. O nutnosti cílů jsme zkráceně jednali v kapitole věnované systémům kvality podle Deminga.

Evidence dětí, výběr a příprava náhradních rodičů

- Česká republika - Evidence dětí v ohrožení je jen na obcích s rozšířenou působností, ty rovněž umísťují dítě do nějaké formy náhradní péče. Děti, zařazené do registru pro NRP, vede krajský úřad. V registru krajského úřadu jsou vedeny rovněž děti umístěné v přechodné pěstounské péči. Evidence dětí, které byly umístěny v institucionální péči, nejsou nikde v komplexním registru, jsou vedeny na magistrátech podle trvalého bydliště dítěte, nikoliv místa umístění. Evidence dětí je na mnoha různých, vzájemně nepropojených místech.

Výběr a příprava náhradních rodičů probíhají akreditovanou agenturou, která má pověření příslušného krajského úřadu. Zpravidla se jedná o příspěvkové organizace krajského úřadu.

Evidence pěstounů je jen na krajském úřadě. Přípravou ani výběrem nemusí projít osoby blízké. V průběhu výkonu pěstounské péče se musí všechny osoby účastnit kontinuálního vzdělávání.

- **Polsko** - Evidence dětí v ohrožení, tedy ty, jimž se nedostává adekvátní péče, je na powiatu (ekvivalentem je bývalý okresní úřad), sociální pracovník rozhoduje, zda rodina dostane podporu či bude využita nějaká forma náhradní péče. Evidence všech dětí umístěných v institucionální péči, dětí umístěných ve všech typech pěstounské péče jsou v registru powiatu. Centrum evidence dětí potřebujících pomoc je na jednom místě.

Výběr a příprava náhradních rodičů je řízena powiatem a je realizována organizací, která má k této činnosti pověření powiatu. Jejich evidence je uložena rovněž na tomto úřadu. Osoby blízké musí projít vstupním šetřením pro vhodnost stát se pěstouny a v průběhu výkonu náhradní rodinné péče se musí účastnit kontinuálního vzdělávání.

- **Slovensko** - Evidence dětí v ohrožení i dětí vhodných do náhradní péče jsou na orgánu sociálnoprávnej ochrany a kurately. Evidence dětí, které jsou ohroženy, dětí v náhradních i v profesionálních rodinách jsou v registru na jednom místě.

Na Slovensku celý proces výběru a přípravy sleduje a řídí Úřad práce, sociálních vecí rodiny, odbor sociálnoprávnej ochrany dětí a kurately na úrovni státní správy. Přípravou náhradních rodičů může pověřit akreditovaný subjekt.

- **Velká Británie** - Evidence dětí v ohrožení – tedy dětí, kterým není poskytována adekvátní péče, je na Local Authority, stejně jako evidence dětí umístěných v nějaké formě náhradní péče. Evidence dětí se ukládá na jednom místě.

Výběr a příprava pěstounů je řízena Local Authority (dále jen LA), které si na tuto službu zpravidla najímá Fosterin Agencies. Evidence pěstounů je uložena na LA. Pro výkon pěstounské péče jsou upřednostňovány osoby blízké, musí však projít vstupním šetřením i přípravou.

- **Dánsko** - Evidence dětí, které potřebují sociálně právní ochranu, je na úřadu obce. Tento úřad má povinnost vést veškerou agendu o dětech, na něž se sociálně právní ochrana vztahuje, a to včetně dětí se specifickými potřebami co nejbližší místa bydliště dítěte.

Výběr a příprava jsou opět v kompetenci obce. Jako preferenční forma pomoci je tzv. síťování – ponechat dítě v rámci jeho primární sítě (včetně např. učitele či jiné osoby, k níž má dítě vztah). Dítě však může jít pouze do péče schválené a připravené osoby – to se vztahuje i na blízké rodinné příslušníky. Podle §78 existuje výjimka, která umožňuje, aby se o dítě starala osoba bez příslušného školení, ale pouze na dobu kratší než 3 měsíce. Je na zákonném zástupci, aby si vždy zkontroloval, zda daná osoba či instituce mají všechna schválení a školení v pořádku. Zákonnému zástupci dítěte zůstávají velmi výrazné povinnosti.

Specifikace služeb náhradní péče upravuje vyhláška o pěstounských rodinách, která řeší dětské domovy, přípravu, vzdělávání, standardy kvality. Veškeré schvalovací procesy jsou opět na obcích (vyhláška o pěstounských rodinách – Bekendtgørelseomplejefamilier).

Párování dítěte a rodiče (umístění dítěte)

Jedná se o proces, kdy se pro dané dítě vybírají vhodní pěstouni (náhradní rodiče).

- Česká republika - Párování dítěte a rodiče se děje na krajském úřadě. Tento proces probíhá tak, že jsou zde přítomni zástupci organizace, která vybírala a připravovala pěstouny, a zástupci organizace, která měla v péči dítě. Následně jsou nová rodina i dítě v péči sociálního pracovníka, který neměl vliv na výběr pěstounů, jejich přípravu ani na párování. Vzniká situace, kdy se se všemi účastníky seznamuje až při první interakci dítěte a pěstouna, přestože zodpovídá za proces a průběh péče.

Nejasnost cílů vytváří situace, kdy je dítě umísťováno k pěstounům na přechodnou dobu nikoliv proto, že je to pro něj nejlepší, ale proto, že mají volnou kapacitu.

- Polsko - Polsko je specifické tím, že má přesně definovány cíle náhradní péče. V naplňování cílů jsou si rovny ústavní i neústavní péče, ale s přihlédnutím k tomu, že pokud je to možné, má být dána přednost rodinné péči. Polský systém soustředí přípravu, evidenci náhradních rodičů včetně evidence dětí na jedno místo – v powiatu. Nemůže dojít k situaci, kdy se příslušný sociální pracovník, který nese odpovědnost za průběh náhradní péče, seznámil se všemi účastníky až při první interakci pěstouna s dítětem.
- Slovensko - Veškerou touto agendou se zabývá Úřad práce, sociálních věcí a rodiny, odbor sociálně-právní ochrany dětí a kurately. Ze zákona zde funguje úzká spolupráce s obcí podle místa bydliště dítěte tak, aby došlo k propojení všech zúčastněných na jednom pracovišti.
- Velká Británie - Veškerou práci kolem dítěte v ohrožení řídí Local Authority. Tedy jak sanaci biologické rodiny, tak přípravu a výběr vhodných kandidátů na pěstounskou péči, včetně registru dětí. Celkově se klade důraz na to, aby bylo dítě umístěno co nejblíže ke svému původnímu bydlišti. Výjimky tvoří situace, kdy je dítě vzhledem k výchovným problémům či trestné činnosti umísťováno mimo původní bydliště.
- Dánsko - Párování (umístění) dítěte řídí obce a to způsobem, že pokud je to možné, dítě je umísťováno v blízkosti původního bydliště, aby mu zůstaly zachovány kontakty a již vytvořená sociální síť. Výjimku tvoří mládež s trestní a drogovou minulostí.

Nástroje pro výkon sociálně právní ochrany

Všechny zmiňované systémy jako základní nástroj pro výkon SPOD mají případové konference a individuální plán ochrany dítěte. Tyto nástroje jsou stejně definovány ve všech zmiňovaných systémech. Rozdílnosti – a to v některých případech zásadní – jsou v odpovědnosti za realizaci těchto nástrojů.

V České republice se v současnosti nově zavádí model rodinných společných konferencí. Tyto konference jsou založeny na hledání pomoci v sociálním okolí dítěte. Neomezují se tedy pouze na členy rodiny, ale zahrnují i rodinné přátele a osoby, které mají k dítěti vztah. Principem je stav, kdy všichni pozvaní na konferenci hledají vlastní řešení pro pomoc rodině a dítěti. Toto „hledání“ se děje bez přítomnosti sociálního pracovníka.

Zhodnocení změn na úrovni systémových modelů

Všechny výše uvedené modely – český, slovenský, polský, Velké Británie a Dánska – mají několik základních společných principů:

1. Jako základní nástroj pro výkon SPOD jsou případové konference a IPOD (individuální plán ochrany dítěte).
2. Společným cílem je umožnit dítěti rozvoj v rodině.

Rozdílné znaky:

1. Všechny zmiňované systémy sledují hledání rodinného prostředí pro dítě. Výjimkou je systém Polska a Dánska, kde se primárně rozlišuje, zda dítě potřebuje náhradní péči (bez ohledu na ústavní nebo rodinnou), následným krokem je vyhodnocení a určení způsobu péče. V hledání vhodné náhradní péče je ústavní a rodinná péče postavena sobě na roveň.
2. Dalším rozdílem je stanovení cílů SPOD. Všechny zmiňované systémy – vyjma českého – mají specifikovány cíle SPOD. Český systém se v primární právní normě opírá jen o všeobecná prohlášení. Britská právní úprava se ve stanovení cílů odvolává na několik právních norem, což je zřejmě dáno jiným pohledem na právo jako takové.
3. Specifický cíl – umožnit dítěti takový rozvoj, aby došlo k nápravě minulých traumat a připravit jej na zvládání těžkostí života. Tento cíl má Česká právní úprava až v cílenosti ústavní výchovy.

4. Výběr a příprava žadatelů - všechny zmiňované systémy, s výjimkou České republiky, tyto procesy umísťuje na co nejnižší úroveň – tedy na okresy a místní samosprávy. Pouze Česká republika má tyto funkce soustředěny na vyšších samosprávných celcích.
5. Evidence dětí, které potřebují náhradní péči, jsou, až na výjimku České republiky, soustředěny na lokální úroveň, případně na nižší samosprávný celek.
6. „Párování“ dítěte a pěstouna probíhá ve všech systémech na co nejnižší úrovni tak, aby dítě bylo umístěno co nejbližší svému původnímu sociálnímu prostředí. Objevují se zde dvě výjimky; v České republice probíhá párování na vyšším samosprávném celku, ale následně za průběh NRP odpovídá nižší samosprávný celek, který neměl – nebo měl jen minimální - možnost do tohoto procesu zasahovat. Další výjimkou je polský model, kde za práci s biologickou rodinou a za průběh náhradní péče zodpovídá stejný sociální pracovník odboru, který umísťoval dítě do NRP a zároveň vybíral a připravoval náhradní rodiče – nejedná se o odbor SPOD magistrátu. Tento sociální pracovník není zaměstnancem orgánu sociálně právní ochrany. Rovněž v Polsku platí model, že pokud je dítě umístěno v ústavní péči, funkci osoby odpovědné za práci s dítětem a za sanaci biologické rodiny přebírá sociální pracovník příslušného dětského domova.
7. NRP je ve všech případech postavena na ochraně rodiny a dítěte. Dánský model je jako celek proaktivní pro funkčnost rodin.

V základních principech má český systém zaveden model Family servis. V praktické práci některých institucí již však je připraven pro model Child fokus. Český systém zůstává roztržštěn na mnoha nepropojených úrovních s nečitelně definovaným cílem SPOD.

SHRNUTÍ:

V předešlé kapitole jsme se věnovali základním paradigmatům SPOD, které jsou základem systémové pomoci dětem v ohrožení v současném světě. Na těchto paradigmatech jsou patrné principy systémových změn, které nastaly v roce 2013.

Pro lepší pochopení systémových změn, jsme se věnovali komparaci pěti Evropských modelů, které zahrnují všechny tři paradigmata. Na této komparaci jsou patrné silné i slabé stránky jednotlivých modelů a možnosti jejich uchopení pro praktické využití.

KONTROLNÍ OTÁZKY:

- porovnejte a zhodnoťte principy a rozdílnosti mezi starým českým model, a modelem který byl nastaven v roce 2013.
- který z uvedených modelů je pro dítě a rodinu nejefektivnější a za jakého důvodu.

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY:

- kdo jsou osoby v evidenci?
- které formy služeb nový právní řád zrušil?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ:

Family servis, child fokus, cíl SPOD

10.PROCES POMOCI - STANDARDY KVALITY SPOD

RYCHLÝ NÁHLED

V této kapitole se budeme zabývat službami, které jsou poskytovány pěstounům jako pomoc pro zvládnutí tak složité problematiky jako je výchova a rozvoj dítěte, které pochází z jiného výchovného modelu. Rovněž se dotkneme problematiky řízení kvality v rámci SPOD.

CÍLE:

- seznámení se s principy systému kvality
- plánování služby
- dilema standardizovaného života a reality života

PRŮVODCE TEXTEM

Vyhláškou č. 473/2012 Sb. se zavádí povinnost standardů kvality, ale jen pro služby v rámci sociálních služeb a sociálně právní ochrany dětí.

Všeobecné pojetí systému řízení kvality jsou orientovány několika směry. V první řadě se zde jedná o kvalitu výrobku, ta úzce souvisí s kvalitou výroby, která je vázaná na osobnostní a profesionální kvality pracovníka. Se systémy řízení kvality rovněž souvisí ekonomická složka, která sleduje kvalitu za přiměřenou cenu a poměr ceny a výkonu.

Systémy kvality jsou vymezovány od jasně definované vnitřní filozofie, jíž je podřízen výběr zaměstnanců, kontrola systému řízení, způsob výroby. Tím je přímo ovlivněna cena a kvalita výrobku.

Cíle řízení kvality ve zdravotních službách zajímavě popsal Gladkij (2003): „*Konat správné věci správným způsobem, ve správném čase, na správném pacientovi (klientovi), a to již napoprvé*“.

Tato definice zahrnuje základní principy zavádění systému kvality:

- Hledisko smyslu (mít jasný cíl)
- Mít kvalitní nástroje (personál, zařízení, budovy)
- Mít jasně definovaného klienta (komu je naše služba určena)
- Hledisko ekonomie a transparentnosti – výkony jsou cílené, transparentní, v poměru cena/výkon, schopnost reagovat na změny (vznik nové klientely, nové metody a podobně) (Bednář, 2012, s. 35-53).

Všeobecné parametry kvality popisoval Deming při formulování základního systému řízení kvality jako systému PDCA (Plan Do Check Act - plánuj, udělej, zkontroluj, jednej).

Zde jsou zachyceny primární parametry systému kvality, který je striktně nastaven na cíle a procesy:

- **P - Plan (plánuj)** - Cyklus začíná získáváním informací a popisem řešeného problému, to vše slouží pro přípravu plánu. Plán by měl obsahovat jednotlivé činnosti, které je třeba k odstranění problému udělat. Pro plánování je nutné mít cíl. V případě, že cíl nemáme, jakákoliv cesta je správná, ale správného řešení nikdy nedosáhneme. Pokud cíl máme, hledáme cesty k jeho dosažení a ty cesty se mohou v čase a prostoru měnit (Gladkij, 2003, s. 15).
- **D - Do (dělej)** - Po vypracování plánu je dalším krokem zavedení popsaných činností.
- **C - Check (kontroluj)** - Jedná se o sledování dosažených výsledků a jejich porovnání s plánem. Jedná se tedy o kontrolu, zda je původní problém skutečně řešen.
- **A - Act (jednej)** - Dojde-li k situaci, že se výsledek liší od očekávání a problém není vyřešen, hledejte příčinu neúspěchu. Je-li problém úspěšně odstraněn, je třeba udělat poslední a závěrečný krok, všechny potřebné změny zavést/standardizovat do procesů nebo systému a také se samozřejmě přesvědčit, zda jsou změny řádně uplatňovány a zda se staly součástí běžných každodenních činností.

Tyto procesy se snaží dodržovat systém Individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). Rovněž je nutné na tomto místě zmínit paralelu mezi parametry kvality podle Deminga v komerční sféře a parametry kvality v sociální a zdravotní sféře.

Systémy kvality v komerční sféře sledují procesy pro kontinuální zvyšování kvality jak výrobního prostředí, tak výrobku.

Systémy kvality sociálních a zdravotních služeb by měly sledovat kontinuální zvyšování kvality prostředí a kvality života klienta. Zvyšování kvality života člověka s sebou přináší zvyšování kvantity jeho života. Tato úměra je dle Frankla nepřímá. Pokud člověk zvyšuje pouze kvantitu života, nedochází automaticky k navyšování jeho kvality. Zvyšování kvantity života (kolik toho zažiji) naopak s sebou přináší neurotické obtíže, které Frankl popisuje jako fenomén nedělní neurózy (Frankl, 1996, s. 120). Pro sledování kvality sociální služby zde tedy bude velmi výrazným hlediskem vyzrálост osobnosti poskytovatele a jeho motivace k poskytování sociální služby. Tento pohled by měl být zohledněn i v cílech. Pokud jsou dobře nastaveny cíle služby, jsou jimi zpravidla nastaveny procesy.

Standardy kvality ve výkonu sociálně právní ochrany

V roce 2012 nařídilo MPSV zákonnou povinnost zavedení standardů kvality do sociálně právní ochrany dětí. Tyto standardy jsou formulovány ve vyhlášce 473/2012 Sb. v §6. Standardy definují pro všechny, kdo poskytují SPOD, tři základní principy uvedené v předešlé kapitole. Princip o jasně definovaném klientovi zajišťuje zákon o SPOD v §1.

Standardy jsou děleny do tří kategorií:

- Standardy kvality pro orgány sociálně právní ochrany – pro pracovníky magistrátu obcí s rozšířenou působností
- Standardy kvality pro osoby pověřené výkonem sociálně právní ochrany podle §48/odst.2, písm. d až f zákona 359/1999 Sb. v platném znění. Jedná se standardy kvality pro organizace, které poskytují péči a služby pro pěstounské rodiny – osoby v evidenci a osoby pečující. Tyto standardy a jejich vliv budeme rozebírat v kapitole věnované deinstitucionalizované péči.
- Standardy kvality pro osoby zřizující – zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jedná se o institucionální péči. Těmito standardy se budeme zabývat v kapitole věnované kvalitě v institucionalizované péči.

Rizika standardů kvality v sociální péči

Standardizované postupy pro zajištění kvality se velmi dobře osvědčují v průmyslové sféře i při poskytování zdravotních služeb. V těchto oborech jsou empiricky dokazovatelné procesy – i když i ony mají své výjimky.

V Česku se v systému poskytování SPOD nově objevily rodinné skupinové konference (HORST, H., JOANKNECHT, L., PAQEE, R. 2010), které vznikly na Novém Zélandu, kde byly v roce 1989 uzákoněny. Tento typ konferencí slouží k nalezení osob v blízkém okolí dítěte pro pomoc rodině a dítěti. Do Česka přichází z Nizozemí a jejich propagátorem se stal Rob van Pagée. Rodinné konference ve svých principech popisují slabé místo při sledování kvality v poskytování sociálních služeb jako takových.

V systémech standardů kvality, včetně zápisů do dokumentace, sledujeme:

- Struktury – jednotlivé části systému pomoci
- Formální postupy a přístupy
- Právní hlediska
- Zaměstnání
- Omezení na pracovní dobu

V reálném poskytování sociálních služeb se však vyskytují živé procesy, které se v komerční výrobní sféře neobjevují a jen částečně fungují v rámci poskytování zdravotní služby:

- Jedinečnost dítěte a všech osob
- Dynamičnost a proměnnost osobních vazeb
- Historický kontext rodiny a dítěte
- Neformálnost setkání (neúřední postupy)
- Svobodná diskuse
- Vztah

V dokumentaci o poskytování služby se snažíme živé procesy popisovat strukturami standardů kvality, které ze své podstaty nejsou nastaveny na popisy živých, stále se měnících procesů, jež se odehrávají ve vztazích rodiny a blízkého okolí dítěte. Při hodnocení kvality provedené sociální služby je nutno vnímat omezení, která nejsme schopni přesně uchopit do „pevných“ procesních a systémových pravidel. Při poskytování sociálních služeb nám tak zůstává těžko specifikovaná oblast, která je závislá na intuici a zkušenostech sociálního pracovníka. Dostáváme se tak před další dilema týkající se sledování kvality poskytování sociální služby - buď vnímáme jen popis poskytované služby, nebo vnímáme její živou, a tím i proměnnou realitu. Svým způsobem se nám tak nabízí paralela s Heisenbergovým principem neurčitosti (buď známe rychlost částice, nebo její polohu, ale nikdy obojí).

Toto dilema sledování kvality sociální služby klade velmi významné nároky na výběr a vzdělávání zaměstnanců. Paralelně se tento problém týká i výběru a vzdělávání náhradních

rodičů. Musíme si uvědomit vzájemné procesy. Instituce si vybírá zaměstnance a ručí za jejich kvalitu, vzdělání a kontinuální rozvoj. Jedním z prvků kvality deinstitucionalizované péče tedy bude zřejmě i proces vzájemných vazeb zaměřených na výběr, vzdělání, vzdělávání pěstounů a vliv na párování (vyhledávání) pěstounů pro dítě. Pokud si uvědomíme, že pracujeme s tímto dilematem, jsme schopni vnímat kvalitu i kvantitu života jak dítěte, tak i osob o něj pečujících.

Pro všechna naše rozhodnutí je nutno vnímat komplexnost problému a sociální prostředí rodiny, její hodnoty (které vždy nemusí být zcela v souladu s pohledem společnosti) a další široké souvislosti (Gray, Webb, 2013).

Standardy kvality pro poskytování sociálních služeb vznikají jako důsledek manažerismu v sociální práci (Fook, 2002), který se snaží standardizovat, a tím i zlevnit služby. Od zavedení standardů kvality se automaticky očekává efektivita – dosažení cílů za minimální množství nákladů. V reálném diskurzu bez znalostí teorií sociální práce je snadné dojít k přesvědčení – především ve vztahu k dětem – že víme lépe než ony, co potřebují.

Na tento fakt upozorňuje Sobotková a Otčenášková ve své studii (Sobotková, Otčenášková 2013, s.161); dítě nepotřebuje pro svůj vývoj a budoucí zvládnutí životních situací sociální službu, ale stabilní prostředí a v nejlepším případě sounáležitost s rodinou (v této studii myšleno pěstounskou). Dále autorky upozorňují na nevhodnost jakéhokoliv přechodného řešení. Do systému sociální práce s dětmi v ohrožení, vstupuje neustále se měnící hodnotový systém společnosti, jednotlivých společenských skupin, změna rodiny a pohledu na ni. Rodinu dnes vnímáme jako společensky proměnlivou instituci, kde vzhledem vysoké rozvodovosti, děti vyrůstají v několika výchovných modelech. Tento dynamický měnící se svět je téměř nemožné svázat do struktur, ale na druhou stranu je nutno mít „nějakou“ základní strukturu, která nám umožní se rozvíjet a reagovat na konkrétní potřeby konkrétního dítěte.

SHRNUTÍ:

V této kapitole jsme se zabývali problematikou zavedení standardů kvality do systému sociálních služeb. Popisují se zde parametry standardních postupů, srovnání systému kvality ve zdravotnictví a v sociálních službách a jejich dopad na praxi. Rovněž jsme se zde zabývali reálného rozdílu teorie a praxe a modelu manažerismu, tak jak jej popisuje J. Fook.

OTÁZKY

- jaké jsou principy systému kvality?
- co znamená zkratka PDCA?

- jaké jsou rizika zavádění systému kvality v sociálních službách vzhledem k jejich technickému principu?

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. co je manažerismus v sociální práci
2. jaké je ekonomické riziko při osamostatnění klienta?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Principy kvality, PDCA, dilemata systému kvality

11. HODNOCENÍ RODINY A POTŘEB DĚTÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola je věnovaná několika modelům hodnocení rodiny. Rovněž zde pracujeme s metodami sběru dat včetně okruhů a psisu rizikových situací, jejichž popis může být pro sociálního pracovníka velkým přínosem.

CÍL:

V této kapitole se budeme zabývat problematikou hodnocení saturace dětských potřeb:

- v konkrétní rodině,
- hodnocení rodičovských kompetencí
- nástin různých modelů a pohledů na tato hodnocení

PRŮVODCE TEXTEM

V této kapitole se budeme zabývat nástroji pro hodnocení rodiny v situacích, kdy je potřeba najít řešení pro naplnění dětských potřeb, případně pro nalezení nutné formy podpory.

Výchozím bodem jsou dětské potřeby a funkce rodiny. Pro objektivnější hodnocení je vhodné se opírat o chování rodiny v rámci rodinných i širších společenských vazeb. Tyto informace je potřeba rozšířit o postoje a názory jednotlivých členů rodiny. Tyto názory mohou být v některých ohledech kontroverzní nebo společensky neakceptovatelné.

Z tohoto vyplývá požadavek vidět rodinu v akci, mít s nimi strávit určitý čas, vidět je v jejich přirozeném prostředí včetně provádění běžných aktivit. Pokud se můžeme opřít především osobní rozhovory s jednotlivými členy rodiny, je potřeba mít na tyto rozhovory dostatek času a pokud možno v různých

prostředích. Zajímavým diagnostickým nástrojem je sledovat víkendový života rodiny, kdy rodiče musí s dětmi strávit více času - není škola a je více prostoru pro vzájemnou interakci.

Potřeba stimulace,
Potřeba smysluplného světa.
Potřeba životní jistoty.
Potřeba pozitivní identity.
Potřeba otevřené budoucnosti

Ekonomická
Vzdělávací
Socializační a ochranná
Emocionální
Výchovná

Modely hodnocení rodiny a ohrožení dítěte

V modelech hodnocení vždy narážíme na subjektivitu hodnotitele a na jeho představy o parametrech hodnocení. tyto parametry a představy jsou dány jeho životní zkušenosti a postojem k rodině a dítěti. Jiné parametry bude mít bezdětný pracovník, případně rodič, nebo někdo kdo již má zkušenost prarodiče.

V praxi se používá několik modelů (Matoušek, Pazlarová, 2016). Jedním z nich je model Britského ministerstva zdravotnictví - Framework for the Assessment of Need and their Families:

- vývojové potřeby dítěte - zdraví, vzdělání, emocionální vývoj, vlastní totožnost dítěte, vztahy v rodině, schopnost starat se o sebe...
- kapacita rodičů - základní péče, zajištění bezpečí, emocionální naplnění, vedení a určování hranic, stabilita
- faktory vztahující se k rodině a prostředí - historie rodiny a jejího fungování ve sociálních vztazích (transgenerační přenosy atd.) bydlení, zaměstnání (sociální dávky jako zdroj příjmu, nebo snaha o práci a pracovní uplatnění), příjmy, zapojení do komunity.

Pro vlastní hodnocení můžeme využívat hodnotící škály, rozhovory, pozorování, rozhovory se soudy a podobně.

Jiným modelem je model Darlington Family Assessment System, který hodnotí v jiném rozhraní:

- problémy dítěte - tělesné zdraví, vývoj dítěte (sebeobsluha, hygiena, nezávislost), emocionální poruchy, negativní životní události v rodině (separace, ztráty, traumata)

- problémy rodičů - tělesné zdraví, psychické zdraví, partnerský vztah, sociální vazby na komunitu a podobně.
- interakce rodič a dítě - péče (nedostatečná i hyperprotektivní), řízení včetně sebeřízení
- fungování celé rodiny - vztahové vzorce, pravidla, emoční projevy v rodině, vývoj rodiny - rodinné vazby a průniky v rámci několika generací, historická vztahová stálost.

Způsoby hodnocení

V praxi není až tak důležité, jaký model budeme využívat pro naši potřebu. Můžeme využívat i kompilaci několika různých pohledů. To co bude naše hodnocení nejvíce ovlivňovat, je naše osobní rodinná zkušenost, historie, teorie osobnosti a především metoda sběru a zpracování dat, a přístup.

Metody sběru dat:

- rozhovory - strukturované, polostrukturované, ve skupině či jednotlivé, s rodiče, dětmi, spolužáky, učiteli a podobně, případně testy a dotazníky. Rozhovory zaměřené na předchozí úspěchy, mapování zdrojů, cílů atd.
- pozorování - v interakci doma (s rodiči, sourozenci atd.), ve škole, v zájmových kroužcích, pozorování při zadaném tématu (vzpomínky, plány...)
- mapování vazeb v rodinných a vztahových mapách
- sběr a rozbor dokumentů
- Ekomapa - vychází z ekologických teorií sociální práce. Znázorňuje člena rodiny v širokých sociálních interakcích a vztazích - neomezujeme se jen na širokou rodinu.
- zdroje - mezi zdroje rodiny patří jejich životní úspěchy, jak rozumí konceptu rodičovství, výchovy. Můžeme pracovat negativně - doplňovat systémem sociálních služeb vše co chybí, nebo pozitivně - rozšiřovat a posilovat funkčnost zdrojů a cílů klienta. K pozitivnímu využívání zdrojů se ještě vrátím v rámci dalších kapitol.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se věnovali možnostem a případným nástrojům pro hodnocení rodiny vzhledem k potřebám dětí pro jejich zdárný rozvoj a vývoj. Zopakovali jsme potřeby dětí a funkce rodiny. Na tomto principu jsme si představil dva modely pro hodnocení rodiny. Zároveň jsme si představili metodu pro sběr dat. Na sociálních pracovnících již zůstane jakou metodologii použijí a hlavně jaké budou používat a další kroky a nástroje pro práci s rodinou.

OTÁZKY

- popište vztah mezi způsobem života rodiny a potřebami dítěte
- definujte princip transgeneračního procesu výchovy, vzhledem k naplňování potřeb dítěte ze strany rodičů

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. Co znamená pozitivní přístup sociálního pracovníka k rodině?
2. Co znamená negativní přístup sociálního pracovníka k rodině?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

Hodnocení rodiny, kompetence rodiny,

12. NÁSTROJE POMOCI A DILEMATA NRP

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola je věnovaná novým nástrojům pro pomoc rodině v ohrožení včetně postojovému principu – dítě v centru zájmu – child fokus. Rovněž s ezde budem zabývatdilematy NRP, ketré současný systém vytváří a komlikuje pomoc dítěti i rodině.

CÍL

V této kapitole se seznámíte především s :

- nástroje pro pomoc rodině a pěstounům v modelu Family servis
- dilemata NRP vzhledem k novým situacím, které nový systém přináší

PRŮVODCE TEXTEM

Forma pomoci

Před zmíněnou novelou zákona byla preferována forma pomoci v institucionální síti (přednost tedy měla ústavní forma pomoci před rodinnou). Ústavní péče byla tvořena kojeneckými ústavami (dnes dětská centra), dětskými domovy, klobánky – jiná forma pomoci v akutní fázi neexistovala. Dnes je jednoznačně preferována rodinná forma pomoci, která dostala nové nástroje.

Změny paradigmatu ve svém důsledku s sebou přináší nové formy pomoci dětem v ohrožení – především se jedná o pěstounskou péči na přechodnou dobu. Jedná se o formu

krizové pomoci v pěstounské péči maximálně na dobu jednoho roku. Volit formu pomoci institucionálního krizového centra – tzv. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – je možné jen v případech, kdy sociální pracovník prokazatelně dokáže, že vyčerpal všechny prostředky pomoci, které by umožnily dítěti zůstat doma s rodiči.

Následně může být dítě umístěno v pěstounské péči nebo institucionálním zařízení. Vždy však platí, že cílem je návrat dítěte zpět do jeho původní rodiny, a to bez ohledu na to, zda původní rodina pracuje na změně svých rodičovských vzorců, či nikoliv. Soud musí každé 3 roky hodnotit, zda setrvávají důvody pobytu dítěte mimo biologickou rodinu. Podnět k tomuto hodnocení musí dávat sociální pracovník orgánu SPOD.

Model child fokus staví institucionální a rodinné formy pomoci na roveň. Sociální pracovník vybírá formu pomoci podle potřeb dítěte, zároveň bere v potaz potřeby rodiny a nutnost rodičů vykonávat a učit se rodičovským povinnostem. Může dítě na přechodnou dobu umístit i k osobě nepříbuzné, která neprošla pěstounskou přípravou, ale která dítěti poskytuje bezpečí a možnost rozvoje.

Nové služby a povinnosti

V rámci změny systému jsou zavedeny nové služby a povinnosti účastníků systému SPOD. Především se stala pěstounská péče zaměstnáním. Pěstouni dostávají dávky pěstounské péče, které však pro bankovní domy nejsou příjmem ve smyslu platů.

Případové konference – Jedná se o základní nástroj k hledání pomoci dítěti, které žije v nevyhovujících rodinných podmínkách, nebo které je již v náhradní rodinné či ústavní péči. Smyslem případové konference je hledání pomoci dítěti a rodině. Povinnost svolávat případovou konferenci má sociální pracovník příslušného magistrátu, který má však většinu informací o dítěti a rodině zprostředkovaných – nepracuje s rodinou ani s dítětem.

Práce s rodinou dítěte – Soud může na žádost magistrátu obce přikázat rodičům návštěvu rodinného mediátora nebo návštěvu rodinných terapií. Za práci s rodinou odpovídá opět sociální pracovník magistrátu, ale spolupráce rodiny je dobrovolná. V případě sociálního vyložení mohou s rodinou pracovat sociální služby – sociálně aktivizační služby.

Doprovázení pěstounských rodin – Jedná se o novou službu v rámci českého modelu. Každá pěstounská rodina musí mít podepsanou dohodu s doprovázející organizací, která má zákonem stanoveny povinnosti sledující pomoc při výkonu pěstounské péče. Mezi tyto služby patří sledování kvality výkonu pěstounské péče, vzdělávání pěstounů a povinnost zprostředkovávat kontakt s biologickou rodinou. K dalším službám patří zajištění hlídání pěstounských dětí na dobu 14 dnů, pokud se pěstouni rozhodnou jet na dovolenou se svými vlastními dětmi nebo

sami, dále poradenství s výchovou a případné psychologické služby. Na tyto služby dostává organizace na každou doprovázenou rodinu 42 500 Kč ze státního rozpočtu.

Všechny tyto změny dávají prostor pro několik dilemat, která jsou úzce spjata s pomocí dítěti.

Dilemata současného systému

1. Rodičovské kompetence a socioekonomická situace rodiny

Tato změna má ještě další důsledky. Před novelou zákona v souvislosti s Novým občanským zákoníkem byla dovednost být „dost dobrým rodičem“ osobnostní charakteristikou. Matějček o tomto píše v souvislosti s biologickým a psychologickým rodičovstvím. Nedostatečnost v naplňování dětských potřeb byla vnímána jako něco, co je možné změnit, cílem byla potřeba chránit dítě především před rodičovskou neschopností či nedostatečností. V současné právní úpravě je nedostatečnost v rodičovských kompetencích vnímána jako důsledek špatné socioekonomické situace rodiny. Prvním úkolem sociálního pracovníka tak je zkoumat a doložit soudu, zda nedostatečnost v rodičovských kompetencích – a následné neuspokojování dětských potřeb – není jen důsledkem špatné ekonomické situace rodiny (Bechyňová 2012). Tento postoj je v přímém rozporu se studií Schramma a kol. (Schramm, Futris, Bradley 2013), kde výsledkem je poznání, že vřelost vztahů mezi rodiči a dětmi mírní dopady chudoby rodiny na děti, prakticky je anulují. Naopak rodičovská nedostatečnost dopady chudoby na vývoj dětí násobí.

Pro sociálního pracovníka OSPOD vzniká nový úkol – umožnit dítěti přežít v nevyhovujících podmínkách, případně zajistit sociální služby rodině. Tento stav je možné vnímat neutrálně, problémem je ale fakt, že neexistují specializované sociální služby zaměřené na rozvoj rodičovských kompetencí. Zároveň platí zkušenost, že rodiče z těchto rodin žádný problém nevnímají, vždyť oni přece měli takové dětství a vyrostli.

2. Pomáhat rodině v situaci s dítětem doma, nebo přechodně umístit dítě mimo domov.

Sociální pracovník stojí před zásadním dilematem jakou formu a za jakých podmínek pomáhat rodině změnit „nevhodné“ rodinné vzorce.

Dilema je složitější v tom, že nikdo z rodičů se neprosil o pomoc a změnu, ta přišla z vnějšku – sociální práce jako prodloužená ruka policie.

Rodiče nechtějí něco měnit, jen opakují svou historii, kterou sami prožili.

Pokud se už shodnou na spolupráci, pak:

Forma pomoci rodičům **bez přítomnosti dítěte v rodině** nabízí lepší prostor a více energie rodičů ke změnám. Rodiče nemusí mít na starost běžný režim rodiny – úkoly, svačiny, oblečení. Mají větší prostor na prožitek změny. Sociální pracovník musí více komunikovat se soudy, aby své kroky zdůvodnil a přesvědčil soud a krajský úřad o vhodnosti svého rozhodnutí. Zároveň riskuje, že si rodiče zvyknou na pohodlnější život a nebudou mít potřebu mít dítě/děti zpět doma – vždyť stát se postará.

V případě volby pomoci **s dítětem doma** rodiče nesou plnou tíhu běžného provozu domácnosti a zbývá jim minimum sil a energie na změny a jejich uvedení do chodu domácnosti. Pomoc sociálních služeb začnou vnímat jako povinnost státu a jejich dosavadní způsob života se může ještě více upevnit.

3. Kdo je pro dítě rodičem?

Pro Matějčka i v zahraničních studiích je optimálním výsledkem stav, kdy dítě najde v pěstounské péči svůj domov i v dospělosti.

Z pohledu dítěte v náhradní péči je situace však jiná. Doprovázející organizace má povinnost zprostředkovávat kontakt dítěte s biologickou rodinou. Tento model je kopírován z britského práva – Children Act 1989, ale současná britská úprava – Children Act 2002 již upozorňuje na to, že tyto kontakty mají být umožněny v případě, že biologičtí rodiče spolupracují na změnách svého způsobu rodinného života.

Zákon vyvyšuje biologické rodičovství nade vše, psychologie upřednostňuje a zdůrazňuje psychologické rodičovství – Matějček (2008).

Z pohledu systému se však v současném pojetí SPOD jedná o model porozvodové péče o dítě. Dítě se nachází v několika rodinných modelech a rodinných konstelacích, které mohou být i protichůdné. Sociální pracovník má jen minimální možnosti tyto rozpory korigovat nebo usměrňovat. Je zajímavostí, že polský model tento stav řeší tak, že sociální pracovník doprovázející organizace pracuje s rodinou i s dítětem. Má možnost omezit nebo zakázat kontakty s rodinou a dítětem, pokud to dítěti nepomáhá v rozvoji.

V případě porozvodových manipulací s dítětem můžeme velmi rychle sjednávat nápravu. V modelu SPOD, kdy je dítě v pěstounské péči, chráníme zákonem případné konfliktní setkávání, kde dítě může prožívat napětí z protichůdných rodičovských a rodinných vzorců.

4. Kde má dítě domov?

Dilema domova je úzce spjato s předcházejícím dilematem. Vychází z všeobecného přesvědčení, že dítě potřebuje pro zdárný rozvoj v osobnost domov, zároveň však zákon nařizuje, že dítě i pěstouni mají být stále připraveni na návrat dítěte do původní biologické rodiny.

Ze zkušenosti víme, že děti v pěstounské péči velmi rychle nazývají pěstouny otcem a matkou. Tento postoj je hledáním bezpečí a vazby. Pokud vezmeme dítěti možnost budování vazby a sžití se s domovem (kterým je pěstounská rodina), vezmeme mu motivaci k vnitřnímu rozvoji. Možná se bude pak projevovat jako dítě s poruchou chování.

Zároveň platí, že pokud dítě zůstane v pěstounské péči až do dospělosti, s velkou pravděpodobností vezmeme biologickým rodičům motivaci ke změnám.

5. Je rodinná forma pomoci posláním nebo zaměstnáním?

Zákonné změny z roku 2013 vytvořily z pěstounské péče zaměstnání. Odměny za výkon pěstounské péče odpovídají průměrnému příjmu v ČR, v některých situacích nadprůměrnému. Požadavky na vzdělání nejsou vysoké.

Pokud bude pěstoun vnímat své pěstounství jako práci pak:

- dítě bude mít těžkosti v přijetí péče,
- dítě se může cítit jako pracovní nástroj,
- v dospělosti se dítětem nemusí (nemají) pěstouni dále zabývat.

Pokud pěstoun bude ke své práci přistupovat jako k poslání:

- bude přijímat všechny děti jako vlastní,
- i v dospělosti se bude o dítě/mladého dospělého zajímat,
- dítě může prožívat přijetí a úctu,
- v jistém slova smyslu bude otevřené pole dialogu pro pěstouny a biologické rodiče.
(Škoviera 2014)

Zhodnocení dilemat

Současné moderní trendy v SPOD, které jsou nasměřovány na biologickou rodinu, nás přivádějí k situacím, jež jsme se snažili popsat. Představená dilemata jsou jen částečným výčtem složitých situací, v nichž se mohou ocitnout rodiče, dítě, pěstouni a především sociální pracovníci OSPOD.

V mnohých bodech a jejich praktickém užití se změna systému vydala cestou kopírování dysfunkční porozvodové péče o děti. Především tuto situaci posiluje fakt, že k měření kvality – standardy SPOD – jsou převzaty z modelů komerční sféry. Na mnohých příkladech je patrné, že se vytratila důvěra v profesní dovednosti sociálních pracovníků – jakoby návrat k totalitnímu způsobu řízení mas.

Na druhé straně je potřeba si přiznat, že v současném světě se nám vytratil obsah pojmu rodina. V rámci politické korektnosti máme duhové rodiny, rodiny na půl cesty (každý z partnerů žije samostatně a dítě mezi rodiči pendluje), patchwork family a mnoho dalších variant. Samozřejmě přiznávám dospělým svobodnou volbu vzájemného soužití, ale apeluji, že naše svoboda výběru končí tam, kde začínají dětské potřeby, potřeby k rozvoji v osobnost.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se věnovali problematice nových nástrojů pro výkon SPOD. Tyto nástroje jsou zásadní pro skutečnou pomoc dítěti, ale samozřejmě i ony se dají řídit a vést jen teoreticky.

Další část je věnovaná dilematům NRP a jednotlivým službám. Dilemata nemají jednoznačná řešení a v případech pomoci v systému NRP přináší zásadní pohledy na práci sociálního pracovníka. Vzhledem k těmto dilematům, musí být sociální pracovník dobře zakotven v teorii sociální práce i ve svých osobnostních charakteristikách vzhledem k novým úkolům, které systém na něj klade.

OTÁZKY

- co pro vás znamená - být rodičem jako zaměstnání,
- jaké jsou nástroje pomoci ohrožené rodině a pěstounské rodině

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. která forma rodičovství je pro dítě důležitější vzhledem k jeho vývojovým potřebám?
2. Pokud je NRP zaměstnáním, může se stát, že dítě bude vnímáno jen jako nástroj podnikání?

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

rodičovství psychologické a biologické, případové konference, doprovázení pěstounských rodin

13. POMOC VERSUS SOCIÁLNÍ KONTROLA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zabývá základním dilematem moderních přístupů sociální práce. Jak vybalancovat stav, kdy na jedné straně musím klientům pomáhat – zmocňovat, a na druhé straně musíme uplatňovat určitou míru sociální kontroly, aby nedocházelo k zneužívání pomoci, případně závislosti na pomoci. Tyto přístupy budou popisovány na modelu případových konferencí.

CÍL:

Po prostudování této kapitoly by jste se měli seznámit s:

- direktivním přístupem v případových konferencích
- narrativním přístupem, zaměřeným na rozvoj osobnosti

PRŮVODCE TEXTEM

Cílem této kapitoly je motivovat k tvůrčímu přístupu k nástrojům sociální práce a rozvíjet řešení, která jsou jasně zaměřena na cíl. Jako sociální pracovníci máme tendenci v souladu s filozofií MPSV neustále pečovat o klienta, případně si vychovávat další klienty. V některých situacích však dochází k možnostem jiných netradičních řešeních, která chtějí otevřenou mysl a odvahu.

Opuštěná řešení SPOD, která odpovídala systémům práce před rokem 2013, byly založeny na sociální kontrole. Nové modely jsou založeny na "zavalování" biologické rodiny službami. Z pohledu výše uvedených dilemat je řešení situací rodin v ohrožení někde jinde. Jan Fook tento proces nazývá Empowerment, Úlehla to nazývá dilematem mezi pomocí a kontrolou.

Sociální pracovník doprovázející organizace nebo pracovním oddělení SPOD na obci má významnou pravomoc v rozumnění a práce v rámci zákonných norem.

Cílem SPOD je „§ 5 Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.“ Zákona č.359/1999Sb.

Ale nadřazenou normou je charta práv dítěte, která sleduje zájem dítěte bez zohlednění práv rodičů. V situacích, kdy sociální pracovník sleduje neochotu nebo neschopnost biologických rodičů ke změně svého přístupu k dítěti, může zcela legálně dát přednost vyšší právní normě a upustiti od sledování práv rodičů na rodičovskou výchovu a péči. Nebezpečí bezbřehé ochrany

práv bez vyžadování povinností je totiž stav, kdy týrané a deprivované děti nepřestávají mít rády rodiče, ale „onu nefunkčnost“ vezmou na sebe, a začnou nenávidět sebe.

S touto změnou rovněž souvisí změna pohledu sociálního pracovníka na sebe sama a svou profesi. Sociální práce není jen pomoc a ochrana, ale je rovněž změnou systému. Změna systému není jen definovaná na úrovni státu a územně samosprávných celků, ale rovněž na úrovni terénní sociální práce, kterou vykonávají jedinci v přímé interakci.

Z tohoto pohledu vychází následující názor k řešení:

Utopie nebo řešení

Pro závěrečné hledání cest jsem pojal jako východisko filozofii paradigmatu – child fokus s využitím stávajících nástrojů SPOD. Cílem kritické rekonstrukce bylo hledat netradiční cestu, která se může vyhnout načrtnutým dilematům a přitom může splnit požadavky – dítě v centru dění – child fokus, jeho potřeby pro naplněný život – ať už si pod tím představíte, co chcete.

Giddens (in Webb, 2003) upozorňuje ve své teorii reflexivního já a demokratizace rodiny na potřebu budování rodiny na hodnotách překračujících konzumní způsob života. Tyto způsoby a hodnoty - teorie reflexivního já - jsou směřovány k tomu, aby mladé generace dokázaly rozlišovat mezi kvalitou a kvantitou života.

Pro hledání cest v systému SPOD a naplnění těchto cílů, vyhnutí se vzniku navržených dilemat a s nimi spojených rizik se jeví případové konference jako ideální nástroj změny.

Případové konference jsou ve svém principu definovány jako nástroje k hledání optimálního řešení pro konkrétní situaci dítěte. Pokud tedy využijeme tento prostor pro nedirektivní a podpůrné pojetí sociální práce (Fook 2002), nabízí se cesta narativního přístupu jako cesty změny v rodičovských dovednostech.

Direktivní přístup případové konference

V tomto způsobu přístupu, jsou účastníci případových konferencích ti, kteří mají recept na změnu v rodině, která je centrem konference. Účastníci z řad pomáhajících pracovníků – na rozdíl od rodičů – zpravidla mají definovány okruhy, kde původní rodina selhává. Rovněž vědí co a jak mají rodiče změnit, aby dítě mohlo v rodině zůstat, a taky mají k dispozici zásobních sociálních a terapeutických služeb pro dotyčnou rodinu. Jsou v pozici brouka Pytlíka, který dokáže pomoci i přes nesouhlas. Zpravidla nám unikne detail, že výsledek – ohrožená rodina – je trans-generační přenos vlastního prožitku dětství a výchovy.

Narrativní přístup

Tento přístup předpokládá, že jediným nástrojem pro pomoc je vlastní zkušenost klienta. Rodiče často nepotřebují pomoc sociálních služeb, ale potřebují jiný pohled na své rodičovství, na jeho naplnění a někdy i na změnu prožitku svého dětství.

Rodiče vypravující svůj dětský příběh mohou v rámci dialogického srovnání s potřebami vlastních dětí sledovat a léčit své nenaplněné potřeby. Především však nemusí docházet k dalšímu trans-generačnímu přenosu, ale může dojít k porozumění rodičovství, a tím i ke změně jejich rodičovství.

Na nás jako sociálních pracovnících je úkol dokázat hledat tyto tvůrčí cesty k řešení. Můžeme tímto způsobem pracovat s aktuálními možnostmi rodiny bez nutnosti direktivního přístupu. Je možné, že nebudeme opěvováni organizacemi poskytujícími sociální služby a nebudeme mít podporu pěstounských rodin – v některých případech jim vezmeme klienty, ale na druhou stranu se staneme těmi, kteří doprovází rodiny a děti.

SHRNUTÍ

V této kapitole jsme se zabývali jinými možnostmi k naplňování potřeb ke šťastnému dětství dětí a lepšímu rodičovství jejich rodičů. Při zavádění uvedeného obsahu do praxe, potřebujeme další vzdělávání v terapii zaměřené na výsledek, případně výcvik v narrativních přístupech.

OTÁZKY

- popište direktivní přístup v sociální práci včetně jeho dopadu na klienta
- popište posilující přístup a jeho dopad na život klienta a dovednosti sociálního pracovníka

KORESPONDENČNÍ ÚKOLY

1. který popis odpovídá modelu empowerment
2. co je princip kontrolního přístupu v sociální práci

POJMY K ZAPAMATOVÁNÍ

případové konference, demokratizace rodiny, narrativní terapie

14. RODINA S OHROŽENÝM DÍTĚTEM

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této části se budeme zabývat problematikou pomoci rodinám, které jsou ohrožené odebráním dítěte. V předchozím částech jsem se věnovali především rodině, dilematům sociálního pracovníka a dítětem v náhradní péči. Tato kapitola je věnovaná sociálním službám, které má sociální pracovník pracoviště OSPOD k dispozici a může je využít pro nápravu rodinné situace do podoby, že dítě může mít v rodině saturovány své potřeby a zůstat s rodiči.

CÍL:

Po prostudování této kapitoly by jste se měli seznámit s:

- Sociální služby určené pro ohrožené rodiny dle zákona 108/2006Sb
- Vliv filozofie organizace poskytující služby na způsob realizace služby a očekávaný výsledek.

Průvodce textem

Situace současných rodin je složitější než se na první pohled zdá. Současné modely demokracie vychází z principu rozvoje potenciality každého občana. Ta je založena na:

- Pro vytvoření podmínek rozvoje osobní potenciality je dosáhnout toho, aby každý jedinec respektoval kvality ostatních i jejich schopnost učit se a rozvíjet vlastní vloh.
- Ochranu před svévolným užitím politické autority a donucovací moci.
- Účast jedinců na rozhodování – což vyžaduje, aby jedinci přijímali rozumný a autentický úsudek druhých.
- Rozšíření ekonomických šancí k rozvinutí dostupných zdrojů – vychází z předpokladu, že lidé jsou zbaveni břemena nouze – určitá míra blahobytu všude.

Na druhou stranu jsou zde ohrožené rodiny, které zaujímají dvě pole:

- Bohaté, kde děti mají spíše chůvu než rodiče – myšleno vztahově
- Chudé, obývající vyloučené lokality, a tyto rodiny mají zcela odlišné vnímání světa potřeb.

14.1 Sociální služby pro rodiny s dětmi

Při analýze možných služeb a hledání potencionálních respondentů jsme vytipovali dvě služby, které je možno použít v situacích při práci s rodinami s ohroženým dítětem.

14.1.1 Sociálně služby pro ohrožené rodiny

Pracovníci OSPOD při práci s ohroženou rodinou mají nástroje k sanaci rodiny, ale po vyčerpání takových možností jako jsou rodinná mediace, rodinné terapie (pokud má smysl nařízená rodinná terapie), rodinné konference, zůstává zpravidla jejich první volbou Sociálně aktivizační služby (dále jen SAS). Velmi často je tato služba zaměňovaná za pomoc při zajištění dostupnosti profitu dávkového systému. Služby (myšleno SAS) je možno dle zákona č. 108/2006 Sb., poskytovat formou terénní či případně ambulantní, jedná-li se o rodinu s dítětem či dětmi ohroženou dopady dlouhodobě nepříznivé sociální situace, kterou nezvládne svými vlastními silami řešit. V rámci služby mohou být poskytnuty činnosti orientované na výchovu, vzdělávání a aktivizující činnost. Dále umožňuje kontakt se společenským prostředím, provádí sociálně terapeutickou činnost a pomáhá uplatňovat práva, oprávněné zájmy a vyřizování osobních záležitostí - § 65 zmiňovaného zákona 108/2006Sb.

Mezi další služby - méně využívané - patří v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb. - sociální rehabilitace podle § 70. Tato služba je zpravidla realizovaná v pobytovém zařízení, nebo v domácím prostředí klienta. Nejčastěji je využívána při pomoci se sociálním začleňováním osob s hendikepem. Jedná se o soubor činností napomáhající osamostatnění, nezávislosti a soběstačnosti jedince. Pro umožnění těchto tří cílů se snaží rozvíjet schopnosti a dovednosti jedinců prostřednictvím nácviku či posilování návyků potřebných pro soběstačný život daného jedince.

V případech práce s ohroženou rodinou, oblasti terénní a ambulantní vykonává sociální rehabilitace stejné činnosti jako sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, avšak je obohacena o již zmíněný nácvik dovedností tak, aby se osoba o sebe dokázala postarat a byla sociálně začleněná. V pobytové formě tuto službu zpravidla realizují v ČR zvláštní zdravotnická zařízení a je poskytnuto ubytování, strava a pomoc s osobní hygienou či umožnění poskytnutí podmínek pro její realizaci. Pro práci s rodinou - či rodičem - se jedná u pobytové služby o nácvik potřebných dovedností spjatých s péčí o dítě (dětí). Rodič je dětmi, či dítětem ubytován v zařízení, kde zpočátku je věnovaná pomoc v rámci zajištění ošetrovatelských dovedností, ale následně jsou rozvíjeny i rodičovské kompetence závislé na rozvoji vztahové vazby mezi pečující osobou a dítětem.

Obě zmiňované služby se řídí dle již zmíněného zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který již v prvním paragrafu prvního odstavce zmiňuje, že „upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci“, což splňují obě jeho

definované služby (viz výše) a zároveň se jedná o součást zmiňovanou také v standardech kvality sociálních služeb, které ovlivňují průběh činnosti jak sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, tak i sociální rehabilitaci. Zároveň realizací těchto služeb sledujeme cíl zákona o SPOD č.359/1999Sb v §5 – „*Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*“

14..1.2 Standardy vzhledem k těmto službám

V rámci standardů sociálních služeb, při jejich aplikaci na výše uvedené služby se dostáváme do prvního konfliktu. Celý konflikt je zastoupen v cíli služby. Cíl má být měřitelný a má odpovídat zakázce klienta.

- Do dilematu se zde dostávají dvě situace:
  - Potřeby dítěte
  - Potřeby rodiče či rodiny.
- Potřeby dítěte jsou definovány Matějčkem a Langmeirem. Ve své podstatě odpovídají i attachmentu Bowlbyho. Jejich dlouhodobé nenaplnění přivedlo pracovníky OSPOD do rodiny.
- Potřeby rodiny jsou jinak specifikovány. Jsou dány především základními potřebami - bydlení, ošacení, stravování. Musíme si přiznat, že zpravidla tyto nenaplněné - nebo složitě naplňované - potřeby jsou prvním ukazatelem ohrožené rodiny. Možná by stálo za zmínku se někdy zabývat rozdílem - ohrožená rodina a ohrožené dítě. Ohrožené dítě může být (a často bývá) i v bohatých rodinách. Naopak i v chudé rodině může mít dítě dostatečně saturovány své vývojové potřeby (Schramm and col).

ZÁVĚR

Předkládaná opora představuje problematiku sociálně právní ochrany téměř v celé její šířce. Popisuje zde historický vývoj k ochraně dětí, definice dítěte v ohrožení včetně popisu rodiny, rodičovských kompetencí, dětských potřeb.

Stěžejním bodem celé práce je rozbor paradigmat SPOD v rámci sociální práce. Tento jev se zdá v současné České literatuře a praxi opomíjen a jeho výsledkem ke bezbřehá tolerance k liberálnímu přístupu rodičů k rodičovství a dětí k jejich právům a povinnostem.

Z druhé strany je nutno uznat, že v rámci SPOD již máme zavedeny takové nástroje, které mohou dětem umožnit rozvíjet se v osobnost a naplnit svůj život. Sociální pracovníci již mají k dispozici i takové vzdělání, které skýtá možnosti tvůrčího přístupu k jejich práci.

POUŽITÁ LITERATURA A LITERATURA K SAMOS- TUDIU

- HARTL, P. *Komunita občanská, komunita terapeutická*. Praha: Slon, 1997
- HARTL, P. *Umění rozhovoru*. Katedra sociální práce FF UK Praha
- NOVOTNÁ, V, SCHIMMERLINGOVÁ, V. *Sociální práce, její vývoj a metodické postupy*. Praha: UK, 1992
- KOPŘIVA, K., *Lidský vztah jako součást profese*. Portál, Praha, 2000.
- ŘEZNÍČEK, I., *Metody sociální práce*. Slon, Praha, 1994.
- BEDNÁŘ, M. *Kvalita v sociálních službách*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 153 s. ISBN 978-80-244-3069-0.
- BECHYŇOVÁ, V. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012, 158 s. ISBN 978-80-262-0181-6.
- BECHYŇOVÁ, V. – KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny: [sociální práce s dysfunkčními rodinami]*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008, 151 s. ISBN 978-80-7367-392-5.
- BERGER, P. L. – LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 214 s. ISBN 80-85959-46-1.
- CÍLEK, V. – PARTON, N. – SKIVENES, M. *Prohlédni si tu zemi: i když vidíme jen obyčejné věci, stejně toho vidíme hodně*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2012, 261 s. International policy-exchangeseries. ISBN 978-807-3634-193.
- ČÁMSKÝ, P. – SEMBDNER, J. – KRUTILOVÁ, D. *Sociální služby v ČR v teorii a praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011, 263 s. ISBN 978-80-262-0027-7.
- DUDOVÁ I. *Európske sociálne systémy*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2011. ISBN 978-80-225-3188-7.
- DUNOVSKÝ, J. – DYTRYCH, Z. – MATĚJČEK, Z., a kolektiv. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada Publishing, 1995. ISBN 8085121999.
- FOOK, J. *Social work: critical theory and practice*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE, 2002. vii, 179 p. ISBN 07-619-7251-X.
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 1996, 237 s. ISBN 80-85319-50-0.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

- GILBERT, N. – PARTON, N. – SKIVENES, M. *Child protection systems: international trends and orientations*. New York, NY: Oxford University Press, c2011, ix, 273 p. International Policy Exchange series. ISBN 01-997-9335-2.
- GRAY, M.; WEBB, S. A., *Social Work: Theories and Methods*. 2nd Edition. ISBN 9781446208601.
- LORENZ, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Academia, 2000. ISBN 9788020008428.
- LUKASOVÁ, E. *I tvoje utrpení má smysl: logoterapeutická útěcha v krizi*. Brno: Cesta, 1998. ISBN 9788085319798.
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují: Eseje z dětské psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 108 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-006-5.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha, 1993, 124 p. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-901-4247-8.
- MATOUŠEK, O, KŘIŠŤAN, A, ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071785482.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1154-9.
- MATOUŠEK, O. *Základy sociální práce*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0.
- MESSINA, R. *Dějiny charitativní činnosti*. Překlad Terezie Brichtová. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, 148 s. ISBN 80-719-2859-3.
- NAVRÁTIL, P. *Posouzení životní situace: úvod do problematiky*. Sociální práce/ Sociální práce, Brno: ASVSP, 2007, roč. 2007, č. 1, s. 72–86. ISSN 1213-6204.
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, c2001. ISBN 80-903070-0-0.
- PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. 2., rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999, 186 s. Zde a nyní (G plus G). ISBN 80-861-0321-8.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 173 s. ISBN 80-717-8559-8.
- SOBOTKOVÁ, I. OČENÁŠKOVÁ, V. *Pěstounská péče očima dospělých, kteří v ní vyrostli: trendy vs. zkušenosti*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 197 s. ISBN 978-80-244-3821-4.
- ŠKOVIERA, A. *Desať dilem náhradnej výchovy*. Bratislava: Nová Práca, 2006, 96 s. ISBN 8088929814.

ŠPILÁČKOVÁ, M. NEDOMOVÁ, E. *Úkolově orientovaný přístup v sociální práci*. Praha: Portál 2014. ISBN 978-80-262-0726-9

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. ISBN 9788073678685.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073676803.

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Vyd. 3., v Sociologickém nakladatelství (SLON) 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-36-6.

WATZLAWICK, Paul, Janet Beavin BAVELAS a Don D. JACKSON. *Pragmatika lidské komunikace: interakční vzorce, patologie a paradoxy*. 2., rev. vyd., 1. v Newton Books. Přeložil Barbora JANEČKOVÁ, přeložil Zbyněk VYBÍRAL. Brno: Newton Books, 2011. Gaia. ISBN 9788087325001.

ZELENÝ, M. *Hledání vlastní cesty: listy a reporty o moderním managementu : executive summary*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 9788025116111.

Internetové zdroje:

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, M. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže: rozhledy po lidumilství v Evropě*. [online]. [cit. 2017.08.22]. Praha 1887, Dostupné na: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/10014603>.

JANEBOVÁ, R. *Kritická sociální práce* [online]. [cit. 2017.08.20]. Univerzita Hradec Králové <https://www.uhk.cz/cs-CZ/Download?DocumentId=18817>.

HORST, H.; JOANKNECHT, L., PAQEE, R. *Příručka pro koordinátory rodinné skupinové konference*. 2010. [online]. [cit. 2015.12.12]. Dostupné na: http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Rodinne-konference_prirucka-pro-koordinatory.pdf.

POLÁK, M., LESAY, I. *Jan Keller, sociolog* [online]. [cit. 2015.06.23] dostupné na: <http://www.blisty.cz/art/34879.html>.

SEN, R., BRODHURST, K., *Contact between children in out-of-home placements and their family and friends: a research review*, [online]. [cit. 2017.01.15]. Dostupné na: <https://www.researchgate.net/publication/23315165>.